

KULTÚRA SLOVA

Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného ústavu
Eudovíta Štúra SAV,
Jazykového odboru
Maticie slovenskej
a Ústrednej jazykovej rady
Ministerstva kultúry SR

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Ladislav Bartko, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Sibyla Mislovičová, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Jozef Pavlovič, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Mária Šimková, Iveta Vančová, Marta Zamborová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH
KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 40 – 2006 – ČÍSLO 3

- KAČALA, J.: Osobnosti slovenskej jazykovedy 20. storočia (6). Jozef Ružička – Gejza Horák – Jozef Mistrík 129
- MASÁR, I.: O interview, spevnosti (angličtiny) a nespevnosti (slovenčiny)..... 138
- KRŠKO, J.: Slovenské priezviská *Kaptec, Okapec, Sára, Podrážka* 141
- BARTKO, L.: Znova o názvoch miest s príponou *-sko* (*Bratislavsko, Prešovsko*) 144

DISKUSIE

- GARABÍK, R.: *a Centauri* v Pravidlách slovenského pravopisu 149
- HORNĀNSKÝ, I.: O jednom type geografických názvov (typ *Časlav*) 152

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- MAJTÁN, M.: O slovenských priezviskách 156

ROZLIČNOSTI

- O používaní pomenovaní hodností v ozbrojených zložkách. J. Hladký 161
- Tlieskanie postojacky* či *standing ovation(s)*? Ľ. Rendár 162

SPRÁVY A POSUDKY

- Na šesťdesiatku Slavomíra Ondrejoviča. K. Buzássyová 164
- Anna Rýzková jubiluje. J. Hladký 172
- Tretí ročník samostatného filologického zborníka Trnavskej univerzity. M. Beláková 174
- Dobový román a výber lexikálnych prostriedkov. A. Oravcová 178

SPYTOVALI STE SA

O slove *výrobník*. M. Považaj 182

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (33).
E. Porubská 183

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

Význam slov *kompetentný* a *kompetentnosť*. M. Považaj 190
Búrková činnosť. J. Kačala 191
Niekoľko málo? M. Pisárčiková 191

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, Jazykovej odboru Matice slovenskej a Ústrednej jazykovej rady Ministerstva kultúry SR. Ročník 40, 2006, č. 3. Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 144,- Sk, jednotlivé čísla 24,- Sk. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin. Registračné číslo 7050. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.
© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave
© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine
Vytlačila: Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2006
Cena 24.- Sk

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300

Osobnosti slovenskej jazykovedy 20. storočia (6)
Jozef Ružička – Gejza Horák – Jozef Mistrík

JÁN KAČALA

Do šiestej časti súboru našich príspevkov spracúvajúcich znamenité osobnosti slovenskej jazykovedy v 20. storočí sú zaradení jazykovedci, ktorí sa systematicky zaoberali najmä súčasnou spisovnou slovenčinou a jej kultúrou a význačným spôsobom prispeli predovšetkým k syntetickému vedeckému poznaniu slovenskej morfolologickej sústavy.

Jozef Ružička (1916 – 1989). Narodil sa v Nových Zámkoch, v rodisku vychodil základnú a strednú školu. Po absolvovaní strednej školy študoval v rokoch 1934 – 1938 slovakistiku a germanistiku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Jedným z jeho učiteľov bol profesor Josef Miloslav Kořínek, významný predstaviteľ jazykovedného štrukturalizmu na bratislavskej univerzite, ktorého po jeho náhlej smrti r. 1945 Jozef Ružička istý čas na univerzite aj zastupoval. Po absolvovaní štúdia v rokoch 1938 – 1950 vyučoval na stredných školách v Bratislave. Medzitým sa r. 1948 habilitoval na odbor všeobecnej jazykovedy a odvtedy začal na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského prednášať. Jeho habilitačným spisom bola monografia *Z problematiky slabiky. K vývinu hornonemeckého slova* z r. 1947. R. 1950 začína pracovať ako vedecký pracovník vtedajšieho Jazykovedného ústavu SAVU, od r. 1952 Ústavu slovenského jazyka SAVU a od r. 1966 Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Bol vedúcim odde-

lenia gramatiky a štylistiky a v rokoch 1965 – 1981 bol riaditeľom ústavu. R. 1957 sa stal kandidátom, po troch rokoch doktorom filologických vied v odbore slovenský jazyk. R. 1967 sa stal profesorom všeobecnej jazykovedy a o rok neskôr členom korešpondentom Slovenskej akadémie vied v Bratislave. R. 1983 odišiel do dôchodku. Umrel v Bratislave.

Vo vedeckej činnosti sa zaoberal slovakistikou, germanistikou a všeobecnou jazykovedou. V oblasti slovakistiky sa venoval najmä gramatickej stavbe slovenčiny, osobitne syntaxi, dejinám spisovnej slovenčiny, teórii spisovného jazyka a jazykovej kultúry, jazykovej výchove, štylistike a pravopisu. Patrí do druhej generácie profesionálnych slovenských jazykovedcov, ktorá do jazykovedy priniesla nové vedecké témy a nové teoretické a metodologické prístupy. Bol dôsledným zástancom systémovej metódy v jazykovede, znakovkej teórie, ktorú aplikoval predovšetkým na morfológické a syntaktické javy, a to na slovenskom jazykovom materiáli, ako aj funkčného prístupu k jazykovým javom. Ako jeden z vedúcich slovenských jazykovedcov a riaditeľ akademického ústavu sa podstatným spôsobom zaslúžil o vedecké poznanie slovenčiny, pričom vedecky obsiahol celý systém slovenského jazyka, ďalej o kodifikáciu spisovnej slovenčiny a jej pravopisnej sústavy, o organizáciu jazykovedného výskumu na Slovensku aj v bývalom Česko-Slovensku, o prípravu mnohých významných celoštátnych aj medzinárodných vedeckých podujatí a o dobrú reprezentáciu slovenskej jazykovedy na nich, o kvalitné personálne budovanie jazykovedných pracovísk na Slovensku, ako aj o zaistenie relatívne širokých možností na pohotové publikovanie vedeckých výsledkov vo viacerých časopisoch, zborníkoch a individuálnych aj kolektívnych publikáciách. Pritom viaceré periodiká založil a dlhodobo bol ich redaktorom (to sa týka napríklad série *Jazykovedné štúdie*). Je zakladateľom a zároveň najvýznamnejším predstaviteľom slovenskej syntaktickej školy. Pri budovaní gramatickej teórie sa zaslúžil o rozvoj domácej teórie intencie slovesného deja, teórie syntaxe a vety, osobitne jednočlennej, a prispel k rozriešeniu mnohých otázok v okruhu teórie slovných druhov a k stabilizovaniu hraníc slovných druhov v slovenčine. Významným spôsobom sa zúčastnil na príprave pravopisnej reformy a nových *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1953, r. 1968 sa ako riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV postaral o odstránenie nesystémových výnimiek (vynútených často politicky) ustanovených týmito pra-

vidlami. Je autorom viacerých monografií a početných pôvodných vedeckých štúdií, spoluautorom mnohých významných syntetických diel a vedecko-popularizačných prác. Vedno s E. Paulinom a J. Štolcom je spoluautorom *Slovenskej gramatiky* (1. vyd. 1953, 5. vyd. 1968), ktorá dlhé roky platila ako základný súhrnný informačný zdroj o slovenčine najmä pre študentov a učiteľov, ale aj pre ďalších kultúrnych pracovníkov. S týmto zacielením Ružičkovej práce súvisí jeho spoluautorská účasť na mnohých stredoškolských učebniciach a na učebných textoch pre vysoké školy. Je vedúcim autorom a vedeckým redaktorom *Morfológie slovenského jazyka* z r. 1966, ktorá je komplexným vedeckým obrazom o morfológických prostriedkoch spisovnej slovenčiny a zároveň predstavuje syntézu slovenskej gramatickej teórie, preto sa o ňu opierajú aj ďalšie súhrnné diela o slovenčine a školské učebnice. Jozef Ružička sa rozhodujúcim spôsobom zúčastnil na vypracovaní koncepcie tohto diela a okrem úvodných častí o podstate morfológie a o typologickej charakteristike slovenčiny skoncipoval doň kapitoly o slovesách (okrem menšej časti iného autora) a spojkách. Od svojho príchodu do Jazykovedného ústavu systematicky preskúmaval základné otázky slovenskej morfológie a syntaxe a vedecky ich vysvetľoval na základe konzistentnej teoretickej platformy a jej neprestajného rozvíjania a obohacovania o nové popudy podmienené štúdiom bohatého jazykového materiálu, ako aj teoretickými výdobytkami vedy. Toto systematické preskúmanie sa osobitne týkalo rozličných významovo-funkčných skupín slovík, tvorenia a fungovania určitých aj neurčitých slovesných tvarov, funkcií spojok a spájajúcich výrazov a slovnodruhovových otázok; v skladbe mu šlo o preskúmanie všetkých rozhodujúcich javov charakterizujúcich slovenskú syntax: od základných a rozvíjajúcich vetných členov cez rozličné druhy vetných členov podľa výstavby, cez syntagmy a syntagmatické vzťahy, ďalej základy vety a elementárne vetné typy, jednoduchú a zloženú vetu a zložené súvetie, slovosled až po osobitosti v stavbe vety. Tieto štúdie – niektoré z nich knižné (napríklad *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku* z r. 1956) –, bohato doložené starostlivo vybratými jazykovými dokladmi a vyúsťujúce do jazykovej praxe a do jazykovej výchovy, svojou systematickosťou smerovali k syntéze. Podarila sa iba jedna – syntéza slovenskej morfológie v podobe spomínanej akademickej *Morfológie slovenského jazyka* z r. 1966. Pri tvorbe syntézy slovenskej syntaxe sa o Ružičkove vedecké výsledky aj po

viacerých desaťročiach možno intenzívne opierať a bohato z nich čerpať. V okruhu dejín spisovnej slovenčiny je autorom prác *Spisovná slovenčina v Československu* (1970) a *Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu* (1975) a spolu s V. Blanárom a E. Jónom spoluautorom *Dejín spisovnej slovenčiny II* (1974), do ktorých spracoval kapitolu o vývine spisovnej slovenčiny v Česko-slovenskej republike. Vo vedeckej práci osobitnú pozornosť venoval rozboru literárneho jazyka: publikoval viaceré state, v ktorých si vedecky všimal jazyk slovenskej prózy od realizmu až po súčasnosť, zorganizoval viaceré vedecké podujatia s touto tematikou a redakčne sa zúčastnil na príprave niekoľkých zborníkov, v ktorých sa posudzovala teoretická aj praktická problematika analýzy literárneho jazyka a predkladali sa početné diferencované rozboru jazyka umeleckých diel. R. 1966 na vedeckej konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny predstavil vlastnú koncepciu národného a spisovného slovenského jazyka, kodifikácie spisovnej normy, kritérií spisovnosti a jazykovej kultúry. Jeho *Tézy o slovenčine* ako vedecký výsledok konferencie sa stali teoretickou platformou novej a systematickej práce v oblasti spisovnej slovenčiny a jej kultúry. Okrem iného tu ako prvý vymedzil súčasnú etapu vo vývine spisovnej slovenčiny ako „obdobie začínajúce sa komplexom udalostí okolo roku 1940“. Toto vymedzenie sa v súčasnosti v slovenskej jazykovede všeobecne prijíma, no za bývalého režimu jeho autor musel zaň znášať nepriaznivé politické, pracovné aj osobné dôsledky. V 60. rokoch 20. storočia zohral významnú úlohu pri kritike čechoslovakistickej teórie a praxe, tak ako sa uplatňovala najmä pri koncipovaní a redigovaní *Slovníka slovenského jazyka* (šesť zväzkov, v rokoch 1959 – 1968, hlavný redaktor Štefan Peciar), ako aj v dovtedajšej oficiálnej orientácii práce v okruhu spisovného jazyka a jazykovej kultúry. R. 1967 založil časopis *Kultúra slova* venovaný otázkam jazykovej kultúry a terminológie a inicioval vznik početných jazykových rubriek v centrálnych tlačených médiách. Do týchto rubriek sám neprestajne prispieval živými a prakticky zacielenými textami. S jeho nástupom do funkcie riaditeľa ústavu je spojený široký vedecký a spoločenský pohyb za zvýšenie celospoločenskej zodpovednosti za osudy spisovnej slovenčiny a za zvýšenie jej kultúry. V tomto smere sa mu podarilo zmobilizovať aj aktivitu pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Jozef Ružička je autorom prvého návrhu zákona o slovenčine, ktorý mala prijať Slovenská národná

rada (návrh po prvý raz uverejnil 8. mája 1968 v celoslovenskom denníku Pravda). Na jeho iniciatívu nadviazali navrhovatelia zákona o slovenčine v nových spoločenských a politických podmienkach na jar roku 1990. Po celý vedecký život intenzívne študoval domácu aj zahraničnú vedeckú literatúru a systematicky ju v odborných periodikách kriticky recenzoval. Hlboké a sústavné štúdium a dôkladné poznanie skúmaného javu zdôrazňoval aj mladým adeptom jazykovedy a staral sa o neprestajný kvalifikačný rast pracovníkov v Jazykovednom ústave aj v celom odbore (vplýval na to aj ako dlhoročný predseda Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV). Ako vedúci pracovník v slovenskej jazykovede po tri desaťročia intenzívne ovplyvňoval celkovú vedeckú úroveň odboru, jeho smerovanie, pracovné podmienky, publikačné možnosti a spoločenské postavenie odboru. Osobitný význam v práci ústavu pripisoval výchove mladých vedeckých pracovníkov a staral sa o ich primerané pracovné uplatnenie. Vysokou teoretickou úrovňou svojich prác, vedeckým zápalom, pracovitosťou aj láskou k slovenčine a k slovenskej kultúre bol príkladom iným, osobitne mladým spolupracovníkom. Svojimi vedeckými výsledkami bol známy aj za hranicami štátu, bol hosťom mnohých akademických aj univerzitných inštitúcií a pravidelne sa aktívne zúčastňoval na medzinárodných vedeckých kongresoch a ďalších významných podujatiach. Dlhé roky bol veľmi aktívnym členom medzinárodnej gramatickej a medzinárodnej terminologickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov a Jazykovedný ústav E. Štúra SAV zapájal do čulej medzinárodnej vedeckej spolupráce, často organizoval vedecké podujatia s medzinárodnou účasťou na Slovensku.

Gejza Horák (1919 – 2003). Narodil sa v Haliči v Novohrade. Ľudovú školu navštevoval v rodisku, strednú školu v Lučenci. Po maturite na učiteľskom ústave r. 1939 učil v Detve, Pohorelej a v Bratislave. V rokoch 1944 – 1948 študoval slovenčinu a filozofiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Od r. 1948 pôsobil v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV sústavne až do odchodu do dôchodku r. 1984. Medzitým v 50. rokoch externe prednášal na Vysokej škole ruského jazyka a literatúry v Prahe a na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave. V Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV krátko účinkoval ako vedúci dialektologického oddelenia, v druhej polovici 60. rokov ako vedúci oddelenia spisovného ja-

zyka. Po založení časopisu *Kultúra slova* r. 1967 bol jeho prvým hlavným redaktorom (do r. 1970), členom redakčnej rady zostal až do svojej smrti. Viac rokov bol aj členom redakčnej rady časopisu *Slovenská reč*, jeden rok bol zároveň jeho výkonným redaktorom. R. 1958 získal hodnosť kandidáta filologických vied v odbore slovenský jazyk. Umrel v Bratislave.

Vo vedeckej práci sa venoval slovenskej dialektológii, gramatike, lexicológii a lexikografii, ortoepii, jazykovej kultúre, jazykovej výchove a štylistike, osobitne analýze literárneho jazyka. Z oblasti dialektológie uverejnil monografiu *Nárečie Pohorelej* (1955) a opisy nárečia viacerých stredo-slovenských obcí (Liptovská Teplička, Detva, Valaská, Heľpa a iné) alebo oblastí (ako je Horehronie). Táto vedecká orientácia bola aj prostriedkom, ktorý posilňoval Horákovo pevné presvedčenie o nerozlučnej zviazanosti spisovnej slovenčiny s jej nárečovým základom.

Výrazným spôsobom sa zapísal do vedeckého výskumu súčasnej spisovnej slovenčiny. Na začiatku 50. rokov sa zúčastnil na príprave pravopisnej reformy z r. 1953 a ako spoluautor na koncipovaní nových *Pravidiel slovenského pravopisu*. Do reprezentatívneho diela slovenskej jazykovedy 20. storočia – akademickej *Morfologie slovenského jazyka* z r. 1966 – ako spoluautor prispel účasťou na tvorbe jej koncepcie a spracovaním kapitol o prídavných menách, číslovkách, o slovesných gramatických kategóriách a o používaní určitých slovesných tvarov. Teoretickej a praktickej problematike slovesných gramatických kategórií sa venuje aj Horáková monografia *Slovesné kategórie osoby, času, spôsobu a ich využitie*, publikovaná oneskorene r. 1993, ako aj viaceré štúdie a články.

Gejza Horák sa systematicky zaoberal otázkami spisovnej výslovnosti a osobitne javiskovou rečou. Sústavne sledoval reč hercov a spevákov v profesionálnych slovenských divadlách a o výsledkoch svojich zistení referoval na zhromaždeniach zainteresovaných umelcov a publikoval viaceré state v jazykovedných a iných odborných časopisoch. Ako člen a istý čas aj ako tajomník ortoepickej komisie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV mal dosah na výslednú podobu prvých oficiálnych *Pravidiel slovenskej výslovnosti* z r. 1984, ktoré skoncipoval Ábel Kráľ.

Špecifickým fenoménom v Horákovej tvorivej práci je trvalý záujem o literárny jazyk, najmä o tvorbu slovenských prozaikov od Martina Kukučina, ktorého bol dôverným znalcom, a Gustáva Kazimíra Zechentera

Laskomerského cez Jozefa Gregora Tajovského a Boženu Slančíkovú Timravu, ďalej Martina Rázusa cez slovenských naturalistov až po súčasných slovenských spisovateľov Vladimíra Mináča, Vincenta Šikulu, Petra Jaroša, Benjamína Tináka, Andreja Chudobu, Jána Beňa a viacerých ďalších. S neobyčajným citom hľadal a nachádzal charakteristické črty daného spisovateľa, odkrýval jeho hlbinné zdroje vychádzajúce z rodného alebo zo zobrazovaného prostredia a vedecky aj čitateľsky príťažlivo ich interpretoval. Takto nepochybne získal mnoho nových čitateľov slovenskej prózy a za-interesoval ich aj do hlbšieho prenikania do literárneho jazyka. Dôležitým rozmerom týchto prác bolo šírenie pekného slovenského literárneho slova. Svoje pozorovania o literárnom jazyku zhrnul v knihe *Jazykové prechádzky prózou* z r. 1989.

S touto tematikou bezprostredne súvisí Horákova celoživotná práca v okruhu jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. V Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV mal na starosti ústavnú jazykovú poradňu, rozhlasovú reláciu s týmto názvom r. 1952 sám založil a 15 rokov koncepčne a redakčne viedol. Z príspevkov vysielaných v tejto relácii spolu s Jozefom Ružičkom zostavil päť knižných výberov s názvom *Jazyková poradňa I – V* (1957 – 1968) a neskôr vedno s autormi prichystal zúžený výber v slovníkovej podobe s názvom *1000 poučení zo spisovnej slovenčiny* (1971, 2. vyd. 1974). Svoje rady v jazykových otázkach adresoval širokému okruhu používateľov spisovnej slovenčiny, preto svoje príspevky pravidelne uverejňoval v tlači vo viacerých novinách. Praktické rady zhrnul do knihy *Slovo o slove* s podnázvom *100 živých zrníek do nášho jazykového povedomia* (1999).

Významnú úlohu mal pri hodnotení Slovníka slovenského jazyka: na konferenciu o slovníku spisovnej slovenčiny r. 1965 prichystal kritický posudok, v ktorom sa prejavil ako dobrý znalec slovnej zásoby slovenčiny. Tieto svoje poznatky uplatnil aj lexikograficky ako spoluredaktor hesiel zaradených do VI. zväzku *Slovníka slovenského jazyka* (1968) a ako hlavný redaktor a spoluautor *Česko-slovenského slovníka* (1979).

Jozef Mistrík (1921 – 2000). Narodil sa v Španej Doline v okrese Banská Bystrica. Študoval v rodnej obci a v Banskej Bystrici, od r. 1941 pôsobil ako učiteľ na Strednej ekonomickej škole v Trenčíne, od r. 1954 ako výskumný pracovník a riaditeľ Štátneho stenografického ústavu v Bratislave. V rokoch

1954 – 1958 študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave slovenský a ruský jazyk. V rokoch 1961 – 1965 bol vedeckým pracovníkom Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave, v rokoch 1965 – 1990 pracovníkom, krátky čas aj vedúcim Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, od r. 1968 ako docent, od r. 1979 ako profesor slovenského jazyka. Od polovice 90. rokov pôsobil ako pedagóg a ako vedúci Katedry pedagogiky zrakovo postihnutých na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Viacej rokov účinkoval ako hosťujúci profesor na univerzitách v Nemecku, v Rusku a vo Veľkej Británii. Umrel v Bratislave.

Ako vedecký pracovník sa zamerával na súčasný slovenský spisovný jazyk, najmä na lexikológiu, morfológiu, syntax a štylistiku. Je tvorcom modernej koncepcie slovenskej štylistiky, ktorej sa venoval po celý život. Vniesol do nej systematickosť, nové témy aj nové metódy. Je autorom viacerých druhov štylistík: od *Praktickej slovenskej štylistiky* (1961) cez *Slovenskú štylistiku* (1965) a *Štylistiku slovenského jazyka* (1970) až po univerzálnu *Štylistiku* (1985), z nich prevažná väčšina vyšla vo viacerých vydaniach. Na čiastkové, prípadne špecifické otázky štylistiky, resp. na hraničné témy súvisiace so štylistikou sú zacielené monografické práce *Jazykovointonačné prostriedky recitátora* (1967), *Slovník tlače* (1968), *Kompozícia jazykového prejavu* (1968), *Hovory s recitátorom* (1971), *Hľadanie profilu básne* (1972), *Exakte Typologie von Texten* (1973), *Úvod do rétoriky* (1973), *Úvahy s recitátorom* (1974), *Žánre vecnej literatúry* (1975), *Štruktúra textu* (1975), *Kapitoly zo štylistiky* (1977), *Rétorika* (1978 a ďalšie dve vydania), *Dramatický text* (1979), *Rýchle čítanie* (1980), *Rétorika pre učiteľov vysokých škôl* (1985), *Variácie reči* (1988), *Vektory komunikácie* (1990).

K rozvoju slovenskej lexikografie prispel predovšetkým širokým využívaním matematických a štatistických metód. Je autorom prác: *Frekvencia slov v slovenčine* (1969), *Retrográdny slovník slovenčiny* (1976), ktorý zahŕňa 140 000 slov usporiadaných odzadu a priebežne uvádza aj produktivnosť jednotlivých slovotvorných typov, ďalej *Frekvencia tvarov a konštrukcii v slovenčine* (1985). Posmrtno vyšiel *Lingvistický slovník* (2002).

Výsledkom pracovného záujmu Jozefa Mistríka o morfológiu a syntax okrem početných štúdií a článkov je jeho účasť na vypracovaní kolektívnej akademickej *Morfológie slovenského jazyka* (1966) pod vedením Jozefa

Ružičku, do ktorej spracoval kapitolu o časticiach, a monografia *Slovosled a vetosled v slovenčine* (1966), ktorá je prvou syntetickou prácou o slovoslede v slovenskej jazykovednej literatúre.

Mnoho síl venoval popularizačnej práci v odbore, a to skoncipovaním a vydaním knižných publikácií, príspevkami do jazykovedných časopisov a jazykových rubriek časopisov, novín, elektronických médií a dlhoročnou spoluprácou s rozhlasom a televíziou vo veciach jazyka a jeho kultúry. Je autorom prác: *Slovenčina pre každého* (1967), *Moderná slovenčina* (1984), *Jazyk a reč* (1984). S touto orientáciou Jozefa Mistríka je úzko zviazaná tvorba príručiek o slovenčine pre cudzincov: *Basic Slovak* (1981), *A Grammar of Contemporary Slovak* (1983), *Grammatika slovakcogo jazyka* (1985), *Slovakij jazyk* (1985, publikácia vyšla zároveň v anglickej, nemeckej a francúzskej mutácii). Do tohto okruhu patrí účasť Jozefa Mistríka na tvorbe učebných textov pre vysokoškolákov (*Učebnik slovakcogo jazyka*, 1981), stredoškolských učebníc a učebných pomôcok.

Jozef Mistrík je autorom početných vedeckých štúdií uverejnených v domácich aj zahraničných periodikách, odborných a príležitostných článkov, recenzií a správ, vypracoval veľa posudkov o kvalifikačných prácach mladších kolegov a prispel tak ku kvalitatívnemu aj kvantitatívnemu rastu jazykovedy u nás. Svojimi prácami prekračoval hranice jazykovedy a venoval sa aj otázkam stenografie, strojopisu, grafológie (práca z r. 1982), posunkovej reči (*Frekvenčný slovník posunkovej reči*, 1985) a iným disciplínam.

Dlhoročnou pedagogickou činnosťou sa zaslúžil o prípravu mnohých učiteľov slovenského jazyka, hercov, novinárov a ďalších kultúrnych činiteľov. Svoju organizátorskú zdatnosť preukázal pri vykonávaní početných zodpovedných funkcií v odbore aj mimo neho: v 80. rokoch bol predsedom Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV a so spolupracovníkmi zorganizoval skoncipovanie *Encyklopédie jazykovedy* (1993), od r. 1972 bol dvadsať rokov riaditeľom letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*, založil a viedol zborník *Studia Academica Slovaca*, ktorý vychádza doteraz. V 80. rokoch bol členom Vedeckého kolégia jazykovedy SAV a ČSAV, ako člen pravopisnej komisie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sa od polovice 80. rokov zúčastňoval na príprave nových *Pravidiel slovenského pravopisu*, ktoré vyšli r. 1991. Bol členom Medzinárodnej komisie pre gramatickú stavbu slovanských jazykov a Me-

dzinárrodnej komisie pre štylistiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Po viacej desaťročí bol členom redakčných rád časopisov *Slovenská reč*, *Javisko* a *Slovenský stenograf*.

Vďaka svojej pracovitosti, jasnej teoretickej a metodologickej orientácii a netradičnému pohľadu na jazyk a jeho prostriedky Jozef Mistrík utvoril neobyčajne bohaté a novátorské jazykovedné dielo, ktoré je významným obohatením slovenskej kultúry.

O interview, spevnosti (angličtiny) a nespevnosti (slovenčiny)

IVAN MASÁR

1. V súčasnej tlači je azda najobľúbenejším žánrom novinársky rozhovor (interview). Novinári sa spytujú na všeličo a spytujú sa predovšetkým osôb známych z politiky, umenia, športu, no najmä osôb pôsobiacich v oblasti tzv. zábavného priemyslu (šoubiznisu). U nich je totiž najväčší predpoklad pretriasať v rozhovore rozličné intrigy, pikantnosti, podvody, rozvody, skrátka témy, o ktoré je vraj u čitateľov najväčší záujem. Rozhovorov s vedcami, vynálezcami a pod. je pomenej. Príčin je viac. Vedci nestoja o takú popularitu, o akú sa všemožne usilujú tzv. hviezdy zábavného priemyslu. Rozhovor s nimi vyžaduje náročnú prípravu novinára – ide totiž o dialóg s ozajstnými, nie mediálne vyfabrikovanými osobnosťami. Často ide aj o fakty zložité z vecného a náročné z jazykovokomunikačného hľadiska (potreba prispôbiť odbornú terminológiu pestrej palete čitateľov, formulovať otázku aj odpoveď čo najzrozumiteľnejšie atď.). V neposlednom rade je to aj menší záujem verejnosti o bádateľské výsledky, ktoré zrejme nemôžu uspokojiť zvedavosť čitateľa bažiaceho iba po informáciách o škandáloch v oblasti zábavného priemyslu a jeho zákulisia.

2. Po skončení prvého ročníka televíznej súťaže o najlepšieho speváka populárnej piesne na Slovensku sa doslova roztrhlo vreco novinárskych rozhovorov s účastníkmi tejto súťaže. Keďže mnohí súťažiaci uprednostňujú spievanie po anglicky – reglement súťaže to predpokladá –, novinári často

kládli opýtaným otázku, v ktorom jazyku radšej spievajú, ktorý pokladajú za najkrajší a pod. Slovenčina to, pravdaže, nebola a nie je.

V tomto duchu takmer unisono odpovedali súťažiaci moderátorom televíznej súťaže bezprostredne po zaspievaní piesne. V tlačových médiách unisono svoju mienku opakovali. Víťazka 1. ročníka súťaže K. Koščová v novinárskom rozhovore vyslovila sklamanie, že jej prvý album nevyšiel v angličtine ako jazyku, ktorý je „mimoriadne spevný a po anglicky sa dajú spievať aj mnohé veci, ktoré by v slovenčine vyzneli smiešne či dokonca nezmyselne“ (Tele plus, roč. 15, 10. 8. – 24. 8. 2005, s. 22). Ďalšia vychytená speváčka s umeleckým menom *Misha* (prečo nie *Miša*?) je presvedčená, že istá jej pieseň „pôvodne nemala mať slovenský text, ale s ním je to také tupé, až je to pekné“ (Markíza, 38, 2004, s. 14). A do tretice Z. Smatanová, takisto veľmi úspešná v oblasti populárnej piesne, na otázku, prečo z dvanástich piesní v jej prvom albume boli slovenské iba dve, odpovedala takto: „Myslím si, že každý mladý človek už trochu ovláda angličtinu a keď chce, môže si texty preložiť. Nevraviac o tom, že angličtina je pre hudbu predsa len ohybnejší jazyk“ (Tele plus, roč. 16, 25. 3. – 7. 4. 2006, s. 24).

3. Z citovaných výpovedí a preferencie angličtiny v nahrávkach piesní na elektronické nosiče sa ukazuje, že v oblasti populárnej hudby podľa mienky mnohých má slovenčina podradnú úlohu. V súvislosti s podobnými postojmi k rodnej reči a názormi na ňu vzniká oprávnený nárok žiadať odpoveď na otázku, či sú tieto tvrdenia podopreté aj odbornými argumentmi a objektívnym poznaním zvukových kvalít slovenčiny. Zdanlivo apodiktické tvrdenia však stoja na labilnom základe – iba na subjektívnom vnímaní zvukových vlastností anglických a slovenských hlások, anglického a slovenského slova, anglickej a slovenskej vety. Ide tu o zreteľnú súvislosť s úrovňou (mierou) ovládania slovenskej spisovnej výslovnosti, intonácie, časovej, silovej a tónovej modulácie, teda jej komponentov vznikajúcich úpravou artikulačného prúdu (hlasu), skrátka ide o to, čo sa pomenúva jazykovedným termínom suprasegmentálne javy. Ani jedna z trojice speváčok zaľúbených do angličtiny neuviedla jediný príklad, ktorým by ilustrovala smiešnosť, tuposť, nezmyselnosť a ďalšie negatívne vlastnosti slovenčiny, a takisto nespomenula nič z tých „mnohých vecí“, ktoré sa po slovensky spievať nedajú.

Pristavme sa však aj pri odporúčaní speváčky, že kto chce, môže si texty piesní preložiť, keďže každý mladý človek už trochu ovláda angličtinu.

K tomu sa žiada pripomenúť, že s trochou ovládania angličtiny si mladý človek nepomôže, a ak po anglicky vie, preklad nepotrebuje. Okrem toho prekladanie textov populárnych piesní (vlastne prekladanie vôbec) pre ľudí, čo nepracujú so slovom profesionálne, nie je až taká jednoduchá vec, ako sa domnieva spevák. Ved' sama konštatuje, že názov titulnej piesne jej prvého albumu – názov *Entirely Good* – by sa dal preložiť ako *Celkom dobrá*. Kondicionálom signalizuje, že názov možno preložiť aj inak ako doslovným prekladom anglického názvu, napr. presunom hlavnej idey textu konkrétnej piesne do jej názvu.

5. Uprednostňovanie cudzieho jazyka pred materinskou rečou je prekvapujúce a takmer neveriteľné. Argumenty nahrávajúce neveriteľnosti možno nájsť v každej fonetickej príručke a v každej definícii fonetického termínu artikulačná báza vymedzovaného ako súbor artikulačných n á v y - k o v (zdôraznil I. M.). Azda je nadbytočné osobitne zdôrazňovať, že návyky pri používaní materinskej reči sú stabilnejšie, hlbšie zakorenené a väčšmi zautomatizované ako návyky v osvojenom cudzom jazyku. Okrem iného aj preto ťažko uveriť tvrdeniu mnohých spevákov populárnych piesní, že po anglicky sa im spieva ľahšie, uvoľnenejšie, skrátka lepšie ako po slovensky. Stojí tu aspoň za zmienku, že v angličtine sa v neprízvučných slabikách vyslovujú redukované samohlásky. Ich výslovnosť vyžaduje väčšiu námahu artikulačných orgánov ako výslovnosť neredukovaných samohlások (porov. napr. aj slovo *entirely* v spomínanom názve piesne). Medzi redukovanými a neredukovanými samohláskami je taký zreteľný rozdiel v prospech eufonickosti (ľubozvučnosti) neredukovaných samohlások, že ho počuje aj osoba s hypakúziou (teda taká, čo slabšie počuje) a iba predpojatá osoba očarená ovládaním cudzieho jazyka môže tvrdiť, že jazyk s množstvom redukovaných hlások je pre spev (nie pre hudbu!) ohybnejší jazyk. Subjektívny pocit môže byť taký, ale objektívne je to podľa nášho názoru inak.

6. V súčasnosti žijeme na Slovensku pod intenzívnym tlakom masovej kultúry v neúnosnej miere presýtenej importom zo Západu. Svedčí o tom presila ideovo scestných a umelecky neužívateľných zábavných programov, ktoré televízia v mimoriadne štedrých dávkach ponúka pod pláštikom značky *nový formát* (porov. rôzne reality šou, „superstarske“ súťaže atď.). Preferenciou importu sa zo slovenského kultúrneho teritória vyhánajú donedávna všeobecne uznávané hodnoty, a ako ukazuje situácia v oblasti po-

populárnej piesne, vyháňa sa aj jazyk, v ktorom komunikuje celá spoločnosť, nie iba jej časť, jej vyvolení. Súčasná masová kultúra často je necitlivá k domácim tradíciám a správa sa k nim likvidačne. V oblasti populárnej piesne v súčasnosti citeľne chýba potreba rozmýšľať, cítiť a tvoriť po slovensky. Supluje ju epigónstvo, nekritické prijímanie cudzích modelov extravagantného správania vo všetkých ukazovateľoch ľudského bytia vrátane jazykového správania a voľby nástroja komunikácie. Degraduje sa tým rodná reč na komunikačný nástroj nižšej kvality neschopný plniť všetky funkcie a nároky jej používateľov a súčasne sa negatívne ovplyvňuje vzťah percipientov speváckych výkonov k materskej reči.

Mnohí speváci a speváčky populárnych piesní by sa mali zamyslieť nad otázkou, komu vlastne spievajú, keď pred potenciálnych obdivovateľov svojho spevu stavajú rečovú bariéru. A mali by si položiť aj klasickú otázku *Cui prodest?* Komu prospieva a nahráva jazykové správanie, v ktorom dominuje preferencia cudzieho jazyka pred vlastným jazykom, glorifikácia cudzieho a podceňovanie vlastného.

Slovenské priezviská Kapec, Okapec, Sára, Podrážka

JAROMÍR KRŠKO

História priezviska je mladšia ako história krstného mena. Úradná dvojmenná sústava bola výsledkom reformačných snáh cisára Jozefa II. na konci 18. storočia (viac o histórii pozri Majtán, 2005, s. 158 – 160).

Aj dnes sa ľudia zaujímajú nielen o pôvod a históriu svojho rodu, ale aj o pôvod a význam svojho mena. Do tejto mozaiky mien by sme chceli pripísať analýzou priezvisk *Kapec, Okapec, Sára, Podrážka* atď.

Naznačená línia priezvisk nesúvisí s krstnými menami alebo etnickou príslušnosťou, ale s metaforickým vyjadrením vlastností pôvodného (prvotného) nositeľa priezviska, prípadne môže (takisto metaforicky) vyjadrovať zamestnanie. Doklady na takéto využívanie priezviska máme v literatúre i ústnej ľudovej slovesnosti – Chalupkov čižmár *Tesnošil*, rozprávková postava – krajčír *Nitka*, obuvník *Dratvička*, kuchárík *Buchticka* a pod.

Priezvisko *Kapec* motivačne súvisí s apelatívom *kapec* s významom „tep-lá obuv z hrubého súkna“ (Slovník slovenských nářečí; ďalej SSN, s. 746) a označovalo človeka malého, nízkeho vzrastu, podobne ako pri pomenovaní *Krpec* (pozri Felixová, 2005, s. 138). Kapce a krpce boli nižšie (napríklad v porovnaní s čižmami), preto nepriamo označovali aj malého človeka. Podľa údajov Ministerstva vnútra SR – Registra obyvateľov SR v súčasnosti je na Slovensku evidovaných 149 nositeľov priezviska *Kapec*, ženskú podobu priezviska *Kapcová* má 138 obyvateľiek a formu s tzv. vkladným *e* – teda *Kapecová*, má 32 žien. Podoba priezvisk *Kapcár*; *Kapciar*, ktoré sa takisto nachádzajú v zozname, by mala motiváciu najmä podľa zamestnania.

Keďže kapce boli vyrobené zo súkna, nosením sa často prederavili, najmä v oblasti prstov. Aby sa aj takto poškodená obuv mohla naďalej nosiť, takéto kapce sa *kápkovali*. V SSN (s. 747) sa sloveso *kápkovať* vysvetľuje ako „k starším sáram na čižmách prišívajú novú koženú časť“. Apelatívum *káпка* malo viacero významov: 1. druh ženského čepca; 2. vrchná časť mužského klobúka; 3. kožená vrchná časť obuvi; 4. hrubší kliniec v osi na voze, aby zaosok nevypadol. Prvé tri významy substantíva *káпка* bezpochyby súvisia, pretože označujú časť odevu (obuvi), ktorá sa nasúvala zvrchu (významovo s tým súvisí aj slovo *kapučňa*). *Kápkovanie* sa netýkalo len opravy vynosených a poškodených čižiem, ale obuvi vo všeobecnosti. Na prednú časť obuvi sa prišiel kus kože, ktorá mala slúžiť ako záplata na prederavené miesto (na kapci). *Káпка* však slúžila aj ako ochrana pred snehom (ako sme spomínali, kapce boli zo súkna, ktoré sa často premočilo) alebo na spevnenie ohybného súkna – preto sa mohla prišívajú nielen na prstovú časť kapca, ale aj na zadnú (päťovú) časť. Takto upravené kapce boli *kápkované* alebo aj *okápkované*. Od slovesa *okápkovať* sa utvorilo apelatívum *okápok* (niekde aj *okapok*), ktoré označovalo kúsok kože určenej na okápkovanie kapcov. *Okapok*, ktorý sa používal na kapce, mohol sa (najmä v oblastiach s jerovou striednicou *e* – teda najmä na západnom Slovensku – *okapek*) výslovnostne prispôbiť na tvar *okapec*. Z tohto apelatíva sa propriálizáciou utvorila prezývka *Okapec*, ktorá sa postupným včleňovaním do dvojmennej sústavy ustálila ako priezvisko. Nositeľov priezviska *Okapec* je na Slovensku len 7, obyvateľiek s priezviskom *Okapcová* je 10. Zaujímavosťou je, že priezviská *Kapec*, *Kapcová*, *Kapecová*, *Okapec*, *Okapcová* sa nachádzajú len v okresoch Banská Bystrica, Bratislava a Piešťany.

Napriek tomu, že kapce neboli vysokou obuvou, aj ich vrchná časť sa označovala slovom *sára*. V kartotéke slovenských nárečí, z ktorej sa pripravujú podklady pre SSN, v hesle *sára* sa uvádzajú tieto významy: 1. horná časť čižmy; 2. súčasť konského postroja; 3. peňaženka; 4. kukuričné steblo (v oblasti Lučenec, Rimavská Sobota). K tomu sú aj zdobené tvary *sárka*, *sárička*, najmä k 1. významu. Preto by sme chceli v tomto sémantickom hniezde spomenúť aj priezvisko *Sára*, ktoré bolo motivované týmto podstatným menom. Ak máme na mysli metaforické označenie vlastnosti človeka (jeho vzrast), pri pomenovaní *Sára* ide o opačnú motiváciu ako pri vlastnom mene *Kapec*. *Sára* (najmä) na čižme je vyššia, preto aj meno *Sára* označovalo človeka vyššieho (a štíhlejšieho) vzrastu. V súčasnosti na Slovensku je zaznamenaných 24 nositeľov priezviska *Sára*, v registri obyvateľov je evidovaných 30 nositeľiek priezviska *Sárová*. Priezvisko *Sára* je najznámejšie z histórie, pretože Ladislav Sára bol hlásateľom Slobodného slovenského vysielача počas Slovenského národného povstania. Zaujímavosťou je, že otec Ladislava Sára bol obuvníkom. Nositelia tohto priezviska žijú v okresoch Brezno a Banská Bystrica.

Do oblasti obuvi patria aj pomenovania spodnej časti obuvi – *podrážka*, *podošva*. V pripravovanom druhom diele SSN má apelatívum *podošva* celkovo 13 významov – napr. 1. hrubá vrstva kože, gumy, súkna na spodku obuvi; 2. spodná časť nohy; 3. stupaj, stopa; 4. súčasť vinohradníckeho preša atď. *Podošvica*, *podošvička* i *podošievka* označujú nielen malú podošvu, ale aj kožu na podrážky. V súčasnosti sme zaznamenali na Slovensku len výskyt priezviska *Podrážka* (10 nositeľov) a *Podrážková* (9 nositeľiek) – títo obyvatelia žijú v okresoch Banská Bystrica a Brezno. V databáze sú registrovaní aj nositelia priezviska *Podraská*, *Podraský*. Tieto priezviská však môžu súvisieť s pôvodným tvarom *Podhradský*. Priezviská typu *Okapok*, *Podošva*, *Podošvica* sme nezaznamenali. Napriek tomu nie je vylúčené, že v minulosti mohlo na Slovensku existovať aj priezvisko *Podošva*, *Podošvica*, *Okapok*.

Práve v súvislosti s evidenciou žijúcich obyvateľov by bolo vhodné uvažovať aj o súpise historických mien na Slovensku. Otvára sa tak možnosť spracovania nielen slovenskej synchronnej, ale aj diachronnej antroponymie. Takmer dokončený Historický slovník slovenského jazyka, ktorý zachytáva historickú apelatívnu slovnú zásobu, nám môže byť vhodnou motiváciou.

LITERATÚRA

FELIXOVÁ, Iveta: Načo si mi, načo, muoj šuhajko ňiski. In: Zo studnice rodnej reči. Red. K. Balleková – M. Smatana. 1. vyd. Bratislava: Veda 2005, s. 137 – 141. ISBN 80-224-0870-0.

Informácie z Ministerstva vnútra SR – Registra obyvateľov SR 3. 3. 2006. Osobná korešpondencia. List č. p. RE-25-154/2006.

KRŠKO, Jaromír: Vplyv pohanstva a kresťanstva na formu vlastných mien našich predkov. In: Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5. – 6. 2. 2003 v Banskej Bystrici. Bratislava: Chronos 2004, s. 211 – 216.

MAJTÁN, Milan: O slovenských priezviskách. In: Kultúra slova, 2005, roč. 39, č. 3, s. 158 – 162; č. 4, s. 232 – 237; č. 5, s. 275 – 284; č. 6, s. 352 – 362.

Slovenský biografický slovník. V. zväzok (R – Š). Red. A. Maňovčík. 1. vyd. Martin: Matica slovenská 1992. 560 s. ISBN 80-7090-216-7.

Slovník slovenských nářečí. I. díl (A – K). Red. I. Ripka. 1. vyd. Bratislava: Veda 1994. 933 s. ISBN 80-224-0183-8.

Znova o názvoch miesta s príponou -sko (Bratislavsko, Prešovsko)

LADISLAV BARTKO

S typom názvov uvedených v titulku tohto príspevku sa v našej jazykovej praxi – prevažne v písaných publicistických textoch – sporadicky stretávame už dávnejšie (najmä od obdobia najväčšieho vplyvu češtiny na spisovnú slovenčinu v medzivojnových rokoch). Nikdy však hlbšie neprenikol do jazykového systému slovenčiny. Objavuje sa – viac-menej náhodne a len pri malej časti používateľov spisovného jazyka – len na jeho periférii. Vo svojich zriedkavých návratoch však prejavuje mimoriadnu vytrvalosť.

Ďalší z opakovaných návratov tohto typu názvov do verejnej jazykovej komunikácie, ktorý zaznamenávame v ostatnom čase, sa však z uvedenej charakteristiky trochu vymyká. Zdá sa, že tentoraz tu už nejde o náhodu, o zriedkavé použitie nezvyčajného jazykového prostriedku pod vplyvom nezvyčajných okolností, ale o výsledok vedomého zámeru kohosi nájsť a vydobýť mu v spisovnej slovenčine pevné a trvalé miesto. Možno tak usudzovať najmä podľa spôsobu, akým sa „ponúka“ do pozornosti širokej slovenskej kultúrnej verejnosti.

Máme tu na mysli predovšetkým sieť regionálnych novín *regionPRESS*, ktorá sa pod viacerými názvami typu *Bratislavsko*, *Prešovsko* už niekoľko rokov úplne pravidelne týždeň čo týždeň, prakticky po celom Slovensku objavuje v poštových schránkach našich domácností. Reklamná tlačovina tohto označenia vychádza v obrovskom náklade (podľa údajov v 32. minuloročnom čísle jedného z jej krajových variantov *PREŠOVSKO-Sabinovsko* vydáva sa pre viac ako poldruha milióna domácností na celom Slovensku). Ide tu teda o veľký počet prípadov, keď sa vizuálna podoba uvedeného typu názvov opakovane vnucuje do jazykového vedomia používateľov spisovného jazyka.

V závislosti od regiónu svojho určenia sa pri „tvorení“ miestneho, regionálneho variantu podoby názvu v prevažnej väčšine využívajú názvy krajských a okresných miest (niekedy iba jedného, častejšie však dvoch, ba aj troch i štyroch), v troch prípadoch aj názvy tradičných etnografických oblastí (*Kysuce*, *Orava* a *Gemer*). Pritom viaceré z podôb periodika sa vyznačujú – popri samotnom nespisovnom zakončení na *-sko* – ďalšími znakmi nespisovnosti, ba až bizarnosti. Niektoré sa napríklad (nevedno prečo) uvádzajú tučným písmom a veľkými písmenami, iné normálnym písmom a iba malými písmenami (s veľkým začiatočným písmenom, ale niekedy len s malým), názvy odvodené od viacslovných názvov miest sa niekedy správne uvádzajú bez spojovníka, inokedy však nenáležite so spojovníkom a pod.

Napríklad (podľa zoznamu v spomenutom čísle regionálneho variantu *PREŠOVSKO-Sabinovsko*) pre oblasť západného Slovenska tlačovina *regionPRESS* vychádza jednak v pravopisne (nie slovotvorne) akceptovateľných podobách *BRATISLAVSKO*, *TRNAVSKO*, *KOMÁRŇANSKO*, *MALACKO*, *LEVICKO*, *PEZINSKO*, *SENECKO*, *NOVOZÁMOCKO*, *DUNAJSKOSTREDSKO*, *GALANTSKO-ŠALIANSKO*, *PIEŠŤANSKO-NOVOMESTSKO*, ale aj v podobách, ktoré ani vecne, ani pravopisne nemožno akceptovať, napríklad *TRENČIANSKO-Dubnicko-ilavsko*, *NITRIANSKO-Zlatomoravecko*, *TOPOLČIANSKO-Partizánsko-Bánovecko*, *SENICKO-SKALICKO-Myjavsko*, *HLOHOVECKO-Sered'sko*. Podobne sa pre stredné Slovensko vydáva jednak jednoduchá podoba *PRIEVIDZSKO*, ale aj kombinované podoby *ŽILINSKO-Bytčiansko*, *BANSKOBYSTRICKO-Brezniansko*, *LIPTOVSKO-mikulášsko-Ružomersko*, *MARTINSKO-Turčianskoteplisko*, *KYSUCKO-Čadčiansko-Kysuckonovomestsko*, *ZVOLENSKO-*

-*Detviansko-Krupinsko, POVAŽSKO-bystricko-Púchovsko, ORAVSKO-D. kubínsko-Námestovsko-Tvrdošinsko, LUČENECKO-Veľkokrtíšsko-Poltársko* a *ŽIARSKO-Banskoštiavnicko-Žarnovicko*. Majiteľom poštových schránok na východnom Slovensku sa každý týždeň ponúkajú názvy *KOŠICKO, PREŠOVSKO-Sabinovsko, POPRADSKO-Kežmarsko-Starol'ubovniansko, GEMERSKO-Rim.Sobotsko-Rožňavsko-Revúcko, MICHALOVSKO-Trebišovsko-Sobranecko, HUMENSKO-Vranovsko-Sninsko-Medzilaborecko, KOŠICKO okolie, SPIŠSKO-novovesko-Levočsko-Gelnicko* a *BARDEJOVSKO-Svidnícko-Stropkovsko*.

Ako vidno na uvedených podobách, okrem neodôvodneného rozlišovania jednotlivých častí zložených viacčlenných názvov veľkosťou písma sa v nich vyskytujú aj ďalšie jazykovo-pravopisné chyby. Z hľadiska slovtvornej normy za neprijateľné možno označiť podoby odvodené od názvov *Zlaté Moravce, Medzilaborce* a *Sobrance*, a to so zakončením na *-ecko* (*Zlatomoravecko, Medzilaborecko, Sobranecko*), pretože pri týchto názvoch súčasná platná kodifikácia (Pravidlá slovenského pravopisu, 2000, s. 556, 573, 589) tvary vzťahových prídavných mien pripúšťa iba s príponou *-ský*, takže pri názvoch miesta tohto typu – za predpokladu, že by boli akceptovateľné – by „mali“ byť tvary na *-sko* (*Zlatomoravsko, Medzilaborsko, Sobransko*). Z pravopisného hľadiska nesprávne sú, pochopiteľne, podoby *LIPTOVSKO-mikulášsko, POVAŽSKO-bystricko, D.-kubínsko, Rim.-Sobotsko* a *SPIŠSKO-novovesko*, pretože vzťahové prídavné mená od týchto dvoj- či trojslovných miestnych názvov, a teda aj od nich odvodené (prakticky neakceptovateľné) názvy miesta na *-sko* píše sa ako jedno slovo (*Liptovský Mikuláš – liptovskomikulášsky – Liptovskomikulášsko* atď.). V zloženom názve *Dubnícko-ilavsko* by sa jeho druhý člen mal, pravdaže, písať s veľkým začiatočným písmenom, lebo ide o odvodeninu od názvu mesta Ilava. V názve *Sered'sko* je nenáležité mäkké *d'* (vo vzťahovom prídavnom mene je alternácia *d'/d*: *Sered' – seredský*).

V našej odbornej literatúre sa už viackrát a dostatočne presvedčivo poukázalo na nespisovnosť názvov typu *Bratislavsko, Prešovsko*. Všeobecne sa tento typ názvov hodnotí ako subštandardný, v spisovnej slovenčine úplne nadbytočný a nepotrebný jazykový prostriedok (pozri napr. Horák, 1971, s. 182 – 183; Jacko, 1976, s. 2; Kačala, 1995, s. 109; Kačala, 2000, s. 9). Napriek tomu – podobne ako je to pri niektorých iných tzv. návratných chy-

bách – opäť sa s ním stretávame. Preto mu treba znova venovať primeranú pozornosť.

Príponou *-sko* sa v spisovnej slovenčine tvoria pomenovania väčších územných celkov, ktoré tvoria zemepisne alebo aj národne a politicky samobytný útvar. Ide o celky (štáty, krajiny, oblasti), ktoré sú zemepisne relatívne presne vymedzené. Sú to najmä názvy krajín, spravidla utvorené od mien obyvateľov, príslušníkov národa alebo etnika, napríklad *Armén – Arménsko, Bulhar – Bulharsko, Dán – Dánsko, Fín – Fínsko, Francúz – Francúzsko, Chorvát – Chorvátsko, Lotyš – Lotyšsko, Maďar – Maďarsko, Nór – Nórsko, Rus – Rusko, Švéd – Švédsko, Talian – Taliansko, Uhor – Uhorsko* atď. Sem patrí aj jednoslovný názov našej krajiny a štátu *Slovensko*, pravda, s tým rozdielom, že tento názov nie je utvorený od terajšieho etnického mena *Slovák*, ale od jeho staršej podoby *Sloven*. Ak sa mená obyvateľov tvoria pomocou prípon *-ec, -an, -čan, -iak*, pri tvorení vzťahových prídavných mien, a teda aj pri tvorení názvov krajín a štátov uvedeného typu, dochádza k alternácii týchto prípon s príponou *-ský/-sky (-sko)*, napríklad: *Albáanec – albánsky – Albánsko, Japonec – japonský – Japonsko, Kataláanec – katalánsky – Katalánsko, Macedóanec/Macedónčan – macedónsky – Macedónsko, Holand’an – holandský – Holandsko, Portugalec/Portugalčan – portugalský – Portugalsko, Poliak – poľský – Poľsko* atď. Zriedkavo sa touto príponou, a to spravidla spolu s predponou, teda pri predponovo-príponovom tvorení, tvoria aj vlastné mená od názvov riek, napríklad *Zadunajsko, Podunajsko* (porov. Horecký, 1971, s. 147; Horák, 1971, s. 182 – 183; Jacko, 1976, s. 2; Kačala, 2000, s. 9).

K tejto skupine názvov (pomenovaní štátov, krajín a oblastí), v spisovnej slovenčine dávno ustálených a bežne používaných (v ostatnom čase sa k nim definitívne zaradil aj donedávna zriedkavo sa vyskytujúci názov *Česko*), názvy území okolo miest typu *Bratislavsko, Prešovsko* nepatria. Niet pochyb, že tieto názvy (nezaradujeme k nim historický názov *Nitriansko*, ktorým sa v odborných prácach označuje staré Pribinovo kniežatstvo, ani názov *Tatransko*, ktoré je obrazným pomenovaním našej krajiny) predstavujú jednak mechanické prenesenie slovotvorného typu meno príslušníka národa + prípona *-sko* (*Sloven – Slovensko*) na prípady, v ktorých za základ slúži názov mesta (*Prešov – Prešovsko*), jednak o nepresné a hlavne nepotrebné napodobeniny názvov tohto typu v češtine. V spisovnej češtine totiž nielen-

že ide o produktívny spôsob tvorenia takýchto pomenovaní, ale takéto názvy majú tu aj inú platnosť: ich význam nemožno presne vymedziť, lebo označujú iba istý, neurčitý územný okruh okolo mesta, nie presne vymedzené hranice okresu. Takže názvy ako *Plzeňsko*, *Pardubicko*, *Mladoboleslavsko* v češtine označujú to, čo sa v slovenčine oddávna vyjadruje spojeniami *okolie Plzne* alebo *oblasť Plzne*, *okolie Pardubic* alebo *oblasť Pardubic*, ale aj *okolie Bratislavy* alebo *oblasť Bratislavy*, *okolie Prešova* alebo *oblasť Prešova* atď. (porov. Horák, 1971, s. 182 – 183; Jacko, 1976, s. 2; Kačala, 1995, s. 109; Kačala, 2000, s. 9).

Podľa citovaného zdroja analyzované periodikum s názvom typu *Bratislavsko*, *Prešovsko* atď. má svoju oficiálnu registráciu na Ministerstve kultúry Slovenskej republiky. Keďže však podoba tohto typu názvov je v zjavnom rozpore s platnou kodifikáciou spisovnej slovenčiny, a teda aj v rozpore so zákonom o štátnom jazyku, žiada sa, aby tento orgán štátnej správy svoju registráciu vydávania uvedeného periodika s takýmto názvom zrušil a nariadil vydavateľom periodika zmeniť jeho názov na podobu, ktorá bude vyhovovať všetkým platným normám.

LITERATÚRA

HORÁK, Gejza: Okolie Trnavy. In: 1 000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 182 – 183.

HORECKÝ, Ján: Slovenská lexikológia. I. Tvorenie slov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 252 s.

JACKO, Jozef: Okolie Bardejova – „Bardejovsko“? In: Východoslovenské noviny, 30. 1. 1976, príl., s. 2.

KAČALA, Ján: Slovensko áno, „Košicko“ nie. In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 2, s. 109.

KAČALA, Ján: Proti „Bratislavsku“. In: Literárny týždenník, 2000, roč. 13, č. 20, s. 9.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 3., upravené a doplnené vydanie. Bratislava: Veda 2000. 592 s.

DISKUSIE

α Centauri v Pravidlách slovenského pravopisu

RADOVAN GARABÍK

Pri čítaní Pravidiel slovenského pravopisu (PSP) si v kapitole o písaní veľkých písmen vo vlastných menách na s. 54 môžeme všimnúť vetu: „V cudzích názvoch píšeme podľa zaužívaného pôvodného pravopisu všetky plnovýznamové slová s veľkými začiatočnými písmenami (zachováваме pôvodné písanie), aj keď nejde o názvy miest a obcí, napr. *Alfa Centauri*“¹. Názov *Alfa Centauri* sa primárne používa ako označenie jednej z najbližších hviezd¹ a ako rozšírený známy názov sa využíva (v rôznych obmenách) aj na pomenovanie iných vecí – firiem, združení, výrobkov. Ako príklad uvedieme holandskú firmu pracujúcu v hudobnom priemysle, hotel v Catanii na Sicílii, model talianskeho auta a iné. Podľa anglického variantu *Alpha Centauri* je potom pomenovaná predovšetkým slávna strategická počítačová hra. V tejto súvislosti možno spomenúť aj básnickú zbierku *Alfa Centauri* slovenskej autorky Mily Haugovej.

O oficiálne pomenovanie astronomických objektov sa stará Medzinárodná astronomická únia (IAU). Názvy objektov pridelované touto úniou majú podobné jazykové postavenie ako biologická taxonómia – sú to jazykovo nezávislé odborné názvy používané v istých veľmi špecifických žánroch odbornej literatúry. Na rozdiel od biologických názvov, ktoré sú takmer úplne latinské alebo polatinčené, názvy astronomických objektov pochádzajú z rôznych jazykov, ale sú písané latinkou (bez diakritických znamienok, čo je však skôr daň modernej dobe). Pozrieme sa, čo IAU hovorí o menách hviezd. Prvá vec je, že hviezdy väčšinou mená nemajú a ani sa im mená nedávajú s výnimkou niekoľkých stoviek hviezd s tradičnými stredoveký-

¹ Pre jednoduchosť budeme hovoriť o hviezdach, aj keď v skutočnosti často ide o sústavy skladajúce sa z viacerých hviezd (napríklad práve *α Centauri* sa skladá z troch hviezd).

mi menami (*Betelgeuse*, *Sírius*, *Vega*), niekoľkých hviezd pomenovaných podľa významných osobností astronómie (*Barnardova hviezda*, *Wolf 359*, *Ross 128*) a, samozrejme, jedna hviezda má úplne osobitné pomenovanie (*Slnko*). Tieto mená niekedy majú v rozličných jazykoch rôzne varianty (*Barnard's Star*, *Звезда Барнарда*), čiže z lingvistického hľadiska sa správajú ako obyčajné geografické názvy a nebudeme sa nimi teraz zaoberať. Len spomenieme, že zhodou okolností práve α *Centauri* má aj dve alternatívne skutočné vlastné mená (hoci málo používané), *Rigil Kentaurus* a *Toliman*. Ostatné hviezdy sa označujú iba katalógovými údajmi. Oficiálny postoj IAU k označeniam objektov v týchto katalógoch je, že to nie sú vlastné mená, iba označenia objektov (podobne ako evidenčné číslo motorového vozidla nie je jeho vlastné meno, iba označenie). Existuje niekoľko rôznych všeobecne rozšírených systémov označení hviezd. Ten, o ktorom je reč, je Bayerov systém navrhnutý astronómom Johannom Bayerom v roku 1603 v jeho katalógu Uranometria.

Podľa tohto systému sa hviezdy označujú kombináciou písmena a latinského názvu súhvezdia v genitíve, skrátene potom písmenom a trojpismenovou skratkou príslušného súhvezdia. Spomínané písmená sa pridelujú v abecednom poradí viac-menej podľa jasnosti hviezdy v danom súhvezdí, berúc najprv malé písmená gréckej abecedy, potom prípadne aj malé a veľké písmená latinskej abecedy, niekedy aj s horným indexom na odlišenie jednotlivých hviezd optických hviezdnych sústav. Napríklad už spomínaná hviezda má označenie α *Centauri*, skrátene α *Cen*. Nie je to vlastné meno a začína sa explicitne malým (v tomto prípade gréckym) písmenom. Veľkosť písmen v týchto označeniach má zásadný význam, lebo určuje rôzne objekty. V písaných textoch názov písmena *alfa* namiesto priameho použitia gréckeho znaku α by sme mali použiť iba ak v neformálnom kontexte, keď nám technické problémy zabraňujú použiť grécke písmeno, alebo ako dodatok pre čitateľov, ktorým grécka abeceda môže robiť problémy. Ale nemalo by sa písať *Alfa Centauri* s veľkým prvým písmenom. Dokonca aj IAU uvádza ako príklad (v anglickom dokumente) *Sirius* = *alpha CMa* = *9 CMa* = *HR 2491* = *HD 48915* = *BD-16 1591*, kde *alpha* sa chápe ako anglický názov gréckeho písmena α . Samozrejme, mimo striktného astronomického kontextu dochádza k uvoľneniu pravidiel nazývania hviezd, a tak sa v populárnych textoch názov *Alfa Centauri* ako označenie hviezdy používa priamo v ta-

kejto podobe a zaobchádza sa s ním, ako keby išlo o skutočné vlastné meno – pozorujeme tu teda jav, pri ktorom sa z katalógového označenia pomaly stáva vlastné meno objektu, čiže presne opačný postup, ako keď sa z vlastných mien stávajú všeobecné pomenovania (ako sa stalo s gramofónom alebo xeroxom). Pri iných hviezdach takýto posun zvyčajne nenastáva azda preto, lebo pri známejších hviezdach sa zväčša používajú ich pravé vlastné mená a menej známe hviezdy označované len katalógovým zápisom sa menej spomínajú a nevstupujú do jazykového povedomia širokých vrstiev populácie.

Ako príklady uvedieme zopár údajov zo Slovenského národného korpusu, verzie prim-2.1:

Alfa Centauri (s veľkým začiatočným písmenom) sa nachádza v korpuse dvadsaťkrát, z toho šesťkrát je spomínaná básnická zbierka, 12-krát príslušná hviezda a dvakrát v slovných spojeniach *niekde v súhvezdí Alfa Centauri*, *Alfa Centauri je súhvezdie na južnej oblohe*. S malým písmenom v tvare *alfa Centauri* nájdeme tento názov iba raz – v astronomickom texte, spolu s ostatnými hviezdami v tvaroch *alfa Carinae*, *alfa Bootis*, *beta Orionis* a iné. Tvar *Alpha Centauri* nájdeme štyrikrát, z toho dvakrát ako pomenovanie počítačovej hry a dvakrát ako názov hviezdy (očividne mechanicky prevzatý z anglického originálu). Ďalej nájdeme trikrát tvar *Alfa Kentauri* (ovplyvnený gréčtinou), raz poslovenčené *Alfa Kentaura*, raz *Alpha Centaury* (!) ako chybný názov počítačovej hry.

Na zamedzenie nejasností navrhujeme preto v ďalšom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu zrušiť ako príklad cudzích názvov *Alfa Centauri*, pretože nie je celkom jasné, o ktorý pôvodný pravopis ide – holandský, taliansky alebo nejaký iný, a zvädza k chybnej predstave že *Alfa Centauri* je „pôvodné“ pisanie názvu hviezdy. Prípadne by sa mohlo uviesť vysvetlenie, že označenia hviezd sa podľa Bayerovho systému nepovažujú za vlastné mená. Ako príklad môžeme na strane 59 (v kapitole Názvy objektov vo vesmíre a názvy útvarov na ich povrchu) nechať *Proxima Centauri*², čo je naozajstné vlastné meno písané latinským pravopisom z roku 1915, čo je rok objavenia tejto hviezdy.

² Označenie tejto hviezdy podľa Bayerovej klasifikácie je *α Centauri C* – tretia hviezda (C) patriaca do trojhviezdneho systému *α Centauri*.

LITERATÚRA

BAYER, Johann: VRANOMETRIA – OMNIVM ASTERISMORVM CONTINENS SCHEMATA, NOVA METHODO DELINEATA, AEREIS LAMINIS EXPRESSA. AUGUSTA VINDELICORUM 1603.

LORTET, M.-C. – BORDE, S. – OCHSENBEIN, F.: The Second Reference Dictionary of the Nomenclature of Celestial Objects. In: Astronomy and Astrophysics Supplement Series, 1994, č. 107, s. 193 – 218.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 3., upravené a doplnené vydanie. Bratislava: Veda 2000.

Slovenský národný korpus. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2006. Dostupný z WWW:<http://korpus.juls.savba.sk>.

O jednom type geografických názvov (typ Čáslav)

IMRICH HORŇANSKÝ

1. Osobitnú skupinu štandardizovaných slovenských geografických názvov tvoria zložené názvy, ktorých v poradí druhým komponentom je prípona *-slav*, prípadne jej deriváty *-slava*, *-slavec*, *-slavce*, *-slavice*, *-slavka* a ďalšie. V tejto kategórii sme vyexcerpovali tieto názvy: *Bratislava*, *Budislav*, *Budislava*, *Budislavská dolina*, *Cibislavka* (2x), *Dislav*, *Dislaviny*, *Dobroslava*, *Dobroslavie*, *Domoslava*, *Hodislavy* (2x), *Konislav*, *Konislava* (2x), *Ladislav* (2x), *Ladislava*, *Ladislavov vrch* (4x), *Ladislavova vyvieracka*, *Miloslavov*, *Nereslavová*, *Nereslavova dolina*, *Pribyslav*, *Raslava*, *Raslavice*, *Sebeslavce*, *Stanislavec*, *Trenčianske Bohuslavice*, *Vidoslav*, *Vidoslavský potok*, *Vislavce*, *Vislavka*. Z hľadiska druhovosti sú týmto typom názvov pomenované: obec/mesto, katastrálne územie, samota, horáreň, baňa, vodný tok, vodná nádrž, prameň, vrch, dolina, les, lúka, pasienok a trigonometrický bod;

2. Morféma *-slav* súvisí so slovesom *sláviť*. Sloveso *sláviť* je všeslovenské a pochádza z praslovanského základu ←**slaviti* vo význame „spôsobovať, že je niekto slávny“ a to pochádza z indoeurópskeho ←**kleu*, pozri aj grécke *kleos* vo význame „sláva“ (Rejzek, 2001, s. 581; Holub – Lyer, 1978, s. 441). Slovník slovenského jazyka (4. zv., 1964) slove-

so *sláviť* vysvetľuje ako 1. robiť oslavu, slávnosť, 2. robiť slávnym niekoho, velebiť niekoho, hlásať slávu, oslavovať, 3. prežívať ako úspech. V pomenovanom procese osôb s výskytom mena s komponentom *-slav* motivačným prvkom bolo želanie robiť nositeľa tohto mena slávnym, velebiť ho, zaručiť mu úspech (Majtán – Považaj, 1983). V pomenovacom procese geografických objektov motivačným prvkom bolo spojenie určitej vlastnosti osoby, nositeľa tohto mena s pomenúvaným geografickým objektom. Podľa V. Uhlára (Názov litovského vrchu *Konislav*, 1994) je toponym *Konislav* odvodené od osobného mena *Konislav*. Podobne podľa J. Hladkého (Hydronymia povodia Nitry, 2004) názov vodného toku *Hodislav* vznikol podľa terénneho názvu *Hodislavy* a ten vznikol z osobného mena *Hodislav*, žen. *Hodislava*, ktoré je doložené už v Cividalskom evanjeliári. Názvy obcí v Česku s výskytom slova s komponentom *-slav* (napr. *Čáslav*, *Miroslav*, *Mladá Boleslav*, *Stará Boleslav*, *Přibyslav*, *Soběslav*, *Vladislav*, *Zbraslav*) sú odvodené starobyľou privlastňovacou príponou *-jъ* a znamenajú napr. *Zbraslavjъ* (*dvor*, *majetok*, *hrad*, *les*, *brod* a i.) → *Zbraslavov* (*dvor*, *majetok*, ...). V Česku patria tieto názvy, ktorých motivačným prvkom bol vlastnícky vzťah, medzi najstaršie toponymá a aplikovali sa v starom sídelnom priestore (Lutterer – Majtán – Šrámek, 1982).

3. Maďarčina reflektuje slovanský/slovenský komponent *-slav* aj v kategórii osobných mien, aj v kategórii toponým v podobe → *-szló*. Na území Maďarska je zaznamenaný častý výskyt toponým v podobe s morféomou *-szló* a jej derivátmi. Vo Vesprémskej župe je obec *Monoszló* (← *Mojslav/Monoslav*), v Tolnianskej župe obec *Bogyiszló* (← *Bodislav/Budislav*), v Győrsko-mošonsko-šopronskej župe obec *Bogyoszló* (← *Bodislav/Budislav*), v Sabolčsko-satmárskej župe obec *Császló* (← *Čáslav*), v Hevešskej župe obec *Domoszló* (← *Domoslav/Domaslav*), v Baranskej župe obec *Diósvizsló*, obec *Somogyviszló* a obec *Vajszló* (← *Voj(i)slav*), v Šomodskej župe obec *Várászló* (← *Vratislav*), v Hajdúsko-biharskej župe mesto *Hajdúszoboszló* (← *Sebeslav*), vo Vašskej župe obec *Kőszegdoroszló* (← *Drahoslav*) a obec *Csákánydoroszló*, v Boršódsko-abovsko-zemplínskej župe obec *Vizsló*, v Zalianskej župe obec *Szentiszló* (podľa L. Kissa, 1978, s. 562, výsledok vývoja *Václav* → *Szentiszló*), v Hevešskej župe obec *Poroszló* (podľa L. Kissa, 1978, s. 364, výsledok vývoja *Preslav* → *Poroszló*) a ďalších sedem názvov obcí s komponentom *-lászló* (← *-ladislav*). Podľa L. Kissa (1978, s. 364)

aj názov slovenskej obce *Porostov* v okrese Sobrance je výsledok vývoja prostredníctvom filtra maďarčiny *Preslav* → *Poroszló* → *Porosztó* → *Porostov*. V Maďarsku sa vyskytujú názvy s komponentom *-slav* → *-szló* nielen v kategórii názvov obcí, ale aj v kategórii chotárných názvov, napr. v Boršadsko-abovsko-zemplínskej župe v meste Ózd je časť obce *Boroszló* (← *Bratislav/Borislav*) aj dolina *Boroszló-völgy*, v obci Galvács je kopec *Boroszló-hegy*, v obci Tornaszentjakab dolina *Kaniszló-völgy* (← *Konislav*), v obci Igrici je hon *Poroszlói-hát* (← *Preslav*), v Komáromskej župe v obci Nyergesújfalu je hon *Domoszló* (← *Domoslav*) aj dolina *Domoszlóvölgy* (Magyarország földrajzinév-tára II ... 1980).

4. Štandardizáciu slovenských geografických názvov sa zakonzervovali nárečové podoby názvov troch geografických objektov s nesystémovou podobou morfémy *-slov* preukazujúce zrejmy filter maďarčiny: *Čáslov* (pole v katastrálnom území Abrahám v okrese Galanta), *Myslov* (les v katastrálnom území Radobica v okrese Prievidza) a *Veľký Karaslov* (vrch v katastrálnom území Plešivec v okrese Rožňava). V opozícii k týmto podobám stoja štandardizované názvy so systémovou podobou morfémy *-slav* uvedené v prvom bode príspevku a najmä názvy *Čáslavská úboč* (les v katastrálnom území Huty v okrese Liptovský Mikuláš) a *Myslava* (časť mesta Košice). V tejto súvislosti možno uvažovať o novej štandardizácii nárečových podôb názvov *Čáslov*, *Myslov* a *Veľký Karaslov* do podôb zohľadňujúcich systémovú podobu morfémy *-slav*, t. j. *Čáslav*, *Myslav* a *Veľký Kraslav*.

5. Morféma *-slav* sa vo výslovnosti, ak sa predchádzajúca zložka končí na spoluhlásku *d*, modifikuje do podoby *-clav*. V troch prípadoch sa táto podoba aj štandardizovala: les *Buclavce* (← *Budslavce*) v Pribyline okres Liptovský Mikuláš, lúka *Buclavky* (← *Budslavky*) v Trenčianskych Tepliciach a lúka a trigonometrický bod *Laclavová* (← *Ladslav* ← *Ladislav*) v Muráni okres Revúca. Spoluhláskovú skupinu *ds* v prípade číselníkov *dvadsať*, *tridsať*, *štyridsať* v písomnej forme zachováваме napriek tomu, že vyslovujeme *dvacať*, *tricať*, *štyricať*. Rovnako aj vyše 600 názvov geografických objektov zachováva vo svojej štandardizovanej podobe spoluhláskovú skupinu *ds*, ktorá sa vo výslovnosti mení na *c*, napr.: *Podslavné*, *Brodské*, *Hradská*, *Nadskálie*, *Podsmrečiny*, *Podsosnie*, *Predsuhá*. V súlade s genézou štandardizovaných názvov *Buclavce*, *Buclavky* a *Laclavová* možno uvažovať o ich novej štandardizácii do podoby *Budslavce*, *Budslavky* a *Ladslavová*.

Podobne aj S. Mazúr (1968, s. 246) navrhoval nekorektnú podobu názvu obce *Buclovany* v okrese Bardejov obsahujúcu maďarský hláskový prvok, samohlásku *o*, a nerešpektujúcu pôvod názvu (\leftarrow *Budslav* \leftarrow *Budislav*) upraviť do podoby *Budslavany*.

LITERATÚRA

Geografické názvy okresu... A1, A3 – A5, A7 – A14, A16, A19 – A35, A37 – A43 Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, 1983 – 1994.

Historický slovník slovenského jazyka. 5. zv. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 2000. 692 s.

HLADKÝ, Juraj: Hydronymia povodia Nitry. Trnava: Trnavská univerzita Pedagogická fakulta 2004.

HOLUB, Josef – LYER, Stanislav: Stručný etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978. 527 s.

KISS, Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára A – K. 4. rozšírené vyd. Budapešť: Akadémiai Kiadó 1998.

LUTTERER, Ivan – MAJTÁN, Milan – ŠRÁMEK, Rudolf: Zeměpisná jména Československa. 1. vyd. Praha: Mladá fronta 1982. 376 s.

Magyarország földrajzinév-tára II. Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Komárom megye. Budapest: Kartográfiai vállalat 1980.

MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Meno pre naše dieťa. Bratislava: Obzor 1983. 200 s.

MAZÚR, Samo: Poznámky k celoslovenskej úprave miestnych názvov z roku 1948 so zameraním na miestne názvy býv. Prešovského kraja. In: 1. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 5. – 6. decembra 1967. Zborník materiálov. Red. V. Blanár – M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Slovenská onomastická komisia pri Vedeckom kolégiu jazykovedy SAV 1968, s. 238 – 249.

Názvy trigonometrických bodov z územia Slovenskej republiky. Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2001. 438 s.

REJZEK, Jiří: Český etymologický slovník. Voznice: Leda 2001. 752 s.

Slovník slovenského jazyka. 4. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 760 s.

UHLÁR, Vlado: Názov liptovského vrchu Konislav. In: Kultúra slova, 1994, roč. 28, č. 3, s. 155 – 160.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

O slovenských priezviskách

MILAN MAJTÁN

7. Priezviská podľa vlastností

Veľa priezvisk vzniklo zo slov označujúcich nositeľov vlastností, označujúcich telesné alebo duševné vlastnosti človeka, podľa ktorých ho spoločnosť charakterizovalo a nazývalo. Mohli to byť pomenovania priame, utvorené zo základných neutrálnych alebo aj z citovo zafarbených slov, alebo aj pomenovania majúce metaforický alebo celkom obrazný charakter.

Podľa vlastností vznikali priezviská v tvare prídavných mien i priezviská substantívneho charakteru utvorené z prídavných mien príponami alebo priamo z takto utvorených podstatných mien charakteristických pri označovaní nositeľov príslušných vlastností, napr. *Dolný* i *Dolník*, *Krivý* i *Krivoš*, *Starý* i *Staroň* a pod.

Nie je zriedkavosťou, že podľa jednej vlastnosti, z jedného prídavného mena vznikol celý rad priezvisk, napr. *Holý*, *Holák*, *Holáň*, *Holček*, *Holčik*, *Holec*, *Holík*, *Hološ* a pod.

Už sme spomenuli, že popri priamych pomenovaniach vznikali aj priezviská metaforického a obrazného charakteru. Napr. podľa tmavej pokožky alebo čiernych vlasov vznikli na Slovensku nielen priezviská *Čierny*, *Černý*, *Čarný*, *Černák*, *Černek*, *Černík*, *Černoch*, *Černuš*, ale aj priezviská, ako sú *Murín*, *Cigáň*, *Cigánik*, *Cigánek* a azda aj *Vraný*, *Vranka*, *Vranák*, *Havran*, *Harvan*, *Havrančik*, *Kavka*, *Kavec*, *Kavčiak* a pod. Poslednú skupinu by sme mohli zaradiť aj inde, lebo tieto priezviská nemuseli vzniknúť ako prezývky podľa tmavej pokožky alebo čiernych vlasov, ale aj podľa iných vlastností takto pomenovaných osôb alebo podľa nejakých dnes aj neznámych okolností, ktoré takéto prezývky mohli vyvolať. O nich však bude reč neskôr.

Najjednoduchším spôsobom vznikli takto priezviská adjektívneho typu, ako sú *Bachratý, Biely, Čierny, Drahý, Driečny, Hladký, Holý, Hrubý, Chmúrny, Chudý, Churavý, Chytrý, Krátky, Krivý, Kusý, Lačný, Malý, Milý, Múdry, Mútny, Náročný, Plachý, Sivý, Smutný, Starý, Studený, Šedivý, Široký, Ťažký, Tichý, Trúchly, Tučný, Veľký, Veselý, Zrebený* a i.

Najčastejšie sa však tvorili prezývky substantívneho typu. Tvorili sa rozmanitými príponami, a to z adjektív i zo substantív, ktoré vyjadrovali motiváciu podľa nejakej vlastnosti nazývaného človeka. Zo slovíes sa tvorili prezývky a z nich priezviská najmä z tvarov minulého času, napr. *Necpal, Vyletel, Skákala* (pozri pri priezviskách zakončených na *-ala*), z tvarov imperatívu, napr. *Dodrv, Motaj, Nepráš, Poprac, Povec, Vyskoč; Kvačkaj, Trimaj, Trvaj* a i., a to aj z imperatívu zvrtných slovíes, napr. *Bojsa, Driapsa, Hojsa, Hrejsa, Nebojsa, Skovajsja, Smejsa, Umysa, Varsa* a i. Dosť časté sú aj priezviská utvorené z tvarov prídavných mien, napr. *Mišaný, Obšivaný, Obúlaný, Ofúkaný, Opálený, Opatrný, Oškrobaný, Pečený, Popálený, Prepletaný, Skladaný, Skrúcaný, Súkaný, Vydarený, Zvalený, Ženatý* a i. Ako substantívne pomenovania nositeľov istých vlastností, a to deadjektíva, deverbatíva i desubstantíva, sa tvorili apelatíva i prezývky (a priezviská) rozličnými príponami.

Veľa ich vzniklo príponou *-a*, napr. *Barna, Bujna, Galba, Kandra, Kriva, Kul'ha, Kurta, Mlsna, Obšusta, Obžera, Osoha, Oškera, Pochaba, Skuhra, Skupa, Sychra, Šanta, Šeda, Škula, Šterba, Štrba, Šucha, Šuľa, Šuta, Tara, Tupa, Zelena* a i. Menej produktívne boli prípony *-aba, -ada, -ara* a *-ata*. Nimi sa utvorili priezviská *Kajaba, Staraba, Talaba, Taraba; Chabada; Šatará, Šutora; Holata, Krpata, Malata, Tarata* a i. Priezviská zakončené príponou *-ala* majú väčšinou slovesný pôvod, vznikli z tvarov ženského rodu tzv. *l*-ového prídavného, napr. *Bruchala, Brýzgala, Bujala, Čabala, Čergala, Čipčala, Čuntala, Drgala, Dupkala, Gombala, Hatala, Hrabala, Hrubala, Hurtala, Kačala, Kotala, Kráčala, Krpala, Kydala, Lámala, Látala, Lizala, Motala, Mutala, Padala, Plávala, Pridala, Puchala, Sedala, Skákala, Sreballa, Stúpala, Šmýkala, Štúpala, Šupala, Trtala, Virgala, Vrzala* a i. Väčšina týchto priezvisk vznikla z tvarov expresívnych slovíes, viaceré sú utvorené z nárečovo obmedzených alebo zastaraných slovíes, ktoré sú súčasníkom menej známe alebo je ich význam zastretý.

Typickými príponami označujúcimi nositeľov vlastností sú prípony *-áč*, *-ák/-iak*, *-ál'* a *-áň/-iaň*. Príponou *-áč/-ač* sa utvorili priezviská, ako sú *Boháč*, *Borodáč*, *Bradáč*, *Brucháč*, *Brzáč*, *Hlaváč*, *Hrabáč*, *Kandráč*, *Kopáč*, *Kosáč*, *Krajač*, *Krekáč*, *Krnáč*, *Krpáč*, *Lysáč*, *Maláč*, *Mazáč*, *Noháč*, *Plecháč*, *Roháč*, *Sekáč*, *Strakáč*, *Strapáč*, *Sucháč*, *Vlasáč*, *Zubáč*, *Ženáč* a i.

Azda najproduktívnejšou bola prípona *-ák/-iak/-ak*, ktorou sa utvorili priezviská *Belák*, *Bosák*, *Bradiak*, *Brziak*, *Bujnák*, *Černák*, *Červenák*, *Dolák*, *Dolnák*, *Dolniak*, *Drimák*, *Drobňák*, *Držiak*, *Dzubák*, *Erdziak*, *Fuňák*, *Grlák*, *Holák*, *Horniak*, *Hrabák*, *Hrubiak*, *Hvizdák*, *Chromiak*, *Kosák*, *Krchniak*, *Krivák*, *Kršák*, *Kruták*, *Kučerák*, *Kurták*, *Kvašňák*, *Levák*, *Ležák*, *Lysák*, *Lizák*, *Malák*, *Matlák*, *Mazák*, *Mlčák*, *Modrák*, *Mudrák*, *Nosák*, *Novák*, *Ostrák*, *Papulák*, *Pijak*, *Plevák*, *Rapák*, *Revák*, *Rovňák*, *Sivák*, *Skuhrák*, *Smelák*, *Smolák*, *Solák*, *Spodniak*, *Strapák*, *Svetlák*, *Šmatlák*, *Šomrák*, *Šterbák*, *Štrbák*, *Šulák*, *Šuták*, *Švidrák*, *Talák*, *Ťapák*, *Tichák*, *Tučnák*, *Vlasák*, *Vraštiak*, *Vrták*, *Vrtiak*, *Zelenák*, *Zimák*, *Zubák* a i.

Prípona *-áň/-iaň* sa využila pri vzniku priezvisk *Beláň*, *Brucháň*, *Čuchráň*, *Dlháň*, *Drgáň*, *Hlaváň*, *Holáň*, *Hrbáň*, *Chlpáň*, *Chrapáň*, *Krekáň*, *Kriváň*, *Kulháň*, *Maláň*, *Mazáň*, *Mokráň*, *Motáň*, *Ryšiaň*, *Socháň*, *Strapáň*, *Sucháň*, *Širáň*, *Škuláň*, *Štrbáň*, *Šucháň*, *Zerzáň*, *Zimáň*, *Zubáň* a i.

Zhruba pre severnú časť Slovenska sú príznačnejšie priezviská s príponou *-oň*, napr. *Badžgoň*, *Bachroň*, *Bystroň*, *Dobroň*, *Drahoň*, *Drgoň*, *Hruboň*, *Hurtoň*, *Chaboň*, *Chabroň*, *Chladoň*, *Krasoň*, *Lysoň*, *Lizoň*, *Matloň*, *Mladoň*, *Mudroň*, *Pisoň*, *Ploskoň*, *Puchoň*, *Ridzoň*, *Rohoň*, *Sadloň*, *Sivoň*, *Skladoň*, *Srgoň*, *Srpoň*, *Staroň*, *Strapoň*, *Suchoň*, *Svetoň*, *Široň*, *Škrkoň*, *Švidroň*, *Tichoň*, *Tisoň*, *Treskoň*, *Tvrdoň*, *Zlatoň* a i. Priezviská s príponou *-oňa* sú veľmi zriedkavé: *Drgoňa*, *Soboňa*.

Po celom území Slovenska sú rozšírené priezviská s príponou *-oš*, ako sú *Brčkoš*, *Dlhoš*, *Drahoš*, *Drdoš*, *Dudroš*, *Hladoš*, *Hološ*, *Hraboš*, *Hruboš*, *Hurtoš*, *Hvizdoš*, *Chlpoš*, *Jedoš*, *Krivoš*, *Krutoš*, *Kurtoš*, *Mokroš*, *Rapoš*, *Sivoš*, *Skaloš*, *Srdoš*, *Strakoš*, *Svetoš*, *Zlatoš* a i. Podobne aj priezviská s príponou *-uš* a s príponami *-och*, *-ocha*, *-úch/-uch*, *-ucha*: *Beluš*, *Černuš*, *Krivuš*, *Maluš*, *Pecuš*, *Peknuš*, *Strakuš*; *Bžoch*, *Černoch*, *Maloch*, *Mlčoch*, *Mudroch*, *Perďoch*, *Veloch*, *Vrťoch*, *Zloch*; *Matlocha*, *Radocha*, *Velocha*, *Zlocha*; *Bzdúch*, *Matlúch*,

Mazúch, Mlčúch, Pecúch, Sedúch, Smolúch, Staruch, Širuch; Plavucha, Raducha, Smolucha a i.

Menej frekventované boli prípony *-al/-ál, -al', -ál', a -an, -ár/-iar*. Nimi sa tvorili priezviská *Kopál, Nohál, Suchal, Šuchal, Taral, Vrtal; Hrbál', Nosál', Rohál', Zupal', Zubál'; Dolan, Džugan, Horan, Hraban, Hruban, Chovan, Kresan, Kulhan, Makan, Mazan, Sekan, Skladan, Skokan, Solan, Škraban; Chudár, Kosár, Kosiar, Malár, Rohár, Solár, Soliar, Suchár* a i.

Väčšina priezvisk zakončených príponou *-aj* vznikla zo slovesných tvarov imperatívu, deverbátiva a desubstantíva sú menej časté: *Behaj, Čičaj, Drimaj, Drugaj, Duchaj, Dzubaj, Gabaj, Hlavaj, Hrabaj, Hurtaj, Kopaj, Kropaj, Kvačkaj, Lievaj, Máčaj, Motaj, Nehaj, Nehnevaj, Očuvaj, Sekaj, Šedaj, Talaj, Ťapaj, Taraj, Tisaj, Trimaj, Trvaj, Zelenaj, Zubaj, Žehnaj* a i.

Zriedkavejšie sú priezviská s príponou *-ej*, napr. *Chudej, Malej, Pohovej, Skoče, Smolej, Solej, Šulej, Šupej* a i.

Charakteristiku nositeľa vlastnosti dodáva priezvisku aj prípona *-ec*. Tak je to v priezviskách *Červenec, Drgonec, Holec, Hrabec, Hrubec, Chromec, Kopec, Kupec, Malec, Sivec, Slanec, Smolec, Starec, Strapec, Surovec, Škulec, Šulec, Zelenec, Zrubec* a i.

Po celom území Slovenska sú rozšírené priezviská podľa vlastností s príponou *-ik/-ik*: *Bielik, Brzík, Bystrík, Černík, Čiernik, Dobrik, Dolník, Drobník, Držík, Dudrik, Hladík, Hlavík, Holík, Hrbík, Hrubík, Hurtík, Chromík, Chudík, Konečník, Kosík, Krivík, Lysík, Malík, Masník, Mudrik, Nižník, Nosík, Pekník, Plavík, Radík, Sivík, Skočik, Slaník, Smolík, Smutník, Solník, Stuchlík, Svetlík, Šedík, Škulavik, Šmatlík, Štrbík, Šulík, Šupík, Šutík, Tešík, Tučník, Tupík, Tvrdik, Veselík, Vrtík, Zeleník* a i.

Najmä na západnom Slovensku sa vyskytujú priezviská tohto typu s príponou *-ek*, ako sú *Černek, Holec, Hrabek, Hrbek, Hurtek, Chlpek, Chrapek, Chromek, Chvastek, Kosek, Kršek, Krutek, Lysek, Malek, Mládek, Nosek, Plaček, Sadlek, Sivek, Skoček, Skuhrek, Slanek, Smolek, Starek, Strapek, Šírek, Šulek, Šutek, Tisek, Velek, Zimek, Zúbek*.

Skôr pre stredné a východné Slovensko sú príznačné priezviská s príponou *-ko*, napr. *Červenko, Belko, Bojko, Holko, Hrabko, Chrapko, Chromko, Kosko, Krasko, Krško, Lenko, Levko, Lysko, Malko, Nosko, Pivko, Plačko, Pleško, Plevko, Rapko, Ryško, Slivko, Smieško, Smolko, Staroko, Strapko, Strečko, Strežko, Škrečko, Šulko, Veselko, Vlasko, Vravko, Zubko* a i.

Priezviská s príponou *-o* sa vyskytujú po celom slovenskom území: *Blaho, Čerňo, Dobro, Draho, Hrabo, Hrmo, Chudo, Klčo, Koso, Kreko, Krcho, Leňo, Levo, Lezo, Ležo, Lyso, Malo, Matlo, Milo, Ostro, Plecho, Rado, Revo, Seko, Smaho, Smädo, Smejo, Strežo, Šedo, Šiko, Širo, Škreko, Škrko, Štrbo, Šuko, Šulo, Talo, Tiso, Vrťo, Zubo.*

Menej časté sú priezviská s príponou *-ka*, napr. *Červenka, Holka, Kopka, Krška, Lyska, Noska, Pleška, Plevka, Ryška, Smolka, Strečka, Surovka, Širka, Štrbka, Šulka, Šupka, Šutka, Veselka, Zelenka, Zelienska, Zimka.*

Na pôvod vo východnej polovici Slovenska poukazujú viaceré priezviská s príponami *-čo, -čák/-čiak* a *-čík*, napr. *Hrubčo, Lenčo, Sivčo, Slančo; Haščák, Chromčiak, Kopčák, Noščák, Sivčák, Surovčiak, Tarčák, Zubčák; Červenčík, Holčík, Chromčík, Kopčík, Levčík, Plevčík, Slančík, Surovčík, Šupčík, Talčík, Tarčík, Velčík, Zelenčík, Zubčík* a i.

Pri tomto type priezvisk sa vyskytujú ešte viaceré prípony, napr. *-eň, -eta, -iba, -ica, -ič, -ina, -iš, -oba, -or, -ora, -ota, -ša, -ula/-ul'a, -ura, -út/-ut, -uta* a pod. Priezviská s týmito príponami majú však už obmedzenejšiu distribúciu, je ich len niekoľko: *Hlobeň, Mokreň, Smoleň; Veleta; Kosiba, Šediba; Kvasnica, Mokrica, Smolica, Širica, Šupica; Velič; Hatina, Kratina, Malina, Šupina; Hrubiš, Hurtiš, Kopiš, Kurtiš, Mališ, Mokriš, Mutiš; Chudoba, Suchoba; Šuchor, Šutor; Šuchora, Šutora; Dobrota, Malota, Novota; Hrubša; Brzula, Chvaštula, Krasuľa, Krekula, Krivula, Šikula, Štrkula, Vrzgula; Šikura; Blahút, Šikut; Blahuta, Drahuta, Šikuta* a pod.

Prezývky a priezviská podľa vlastností sa tvorili častejšie metaforou, priamo z pomenovaní zvierat, rastlín alebo iných reálií blízkych vtedajšiemu človeku. Patrili by sem stovky a vari aj tisíce slov a priezvisk, ktorými sa vystihovala motivácia v konkrétnej situácii vzniku prezývky. Túto motiváciu po viacerých storočiach dnes často nemožno ani vystopovať, možno ju len predpokladať. Použitá lexika, hlásková podoba a slovotvorné prostriedky však môžu objasniť mnohé okolnosti vzniku konkrétnej prezývky, prímena a priezviska.

ROZLIČNOSTI

O používaní pomenování hodností v ozbrojených složkách

V praxi sme si všimli, že príslušníci ozbrojených zložiek v hovorených prejavoch uprednostňujú aj pri oslovení žien mužskú podobu hodností a požadujú dodržiavať ju aj od žien, príslušníčok Policajného zboru Slovenskej republiky (PZ SR) a Zboru väzenskej a justičnej stráže (ZVJS), prípadne Ozbrojených síl Slovenskej republiky (OS SR). Keď sme zisťovali motiváciu, dozvedeli sme sa, že „zákon predsa hovorí len o mužských hodnostiach“. Argumentácia platnosťou mužských pomenování profesií, hodností, titulov a pod. v zákone ako všeobecných pomenování sa síce zdá zbytočná (veď napr. zákon síce všeobecne hovorí o učiteľoch, ale toto pomenovanie zahŕňa aj mužských vykonávateľov tejto profesie, t. j. učiteľov, aj ženské vykonávateľky tejto profesie, t. j. učiteľky), v ozbrojených zložkách sa odzrkadľuje rigorózne maskulinne chápanie tejto profesie. V konkrétnych prípadoch pritom treba odlišovať vykonávateľa činnosti od vykonávateľky činnosti, napr. *stomatológ/stomatologička, sudca/sudkyňa, dekan/dekanka*; podobne *poručík/poručička, plukovník/plukovníčka* a i.

Skratky hodností používané v Policajnom zbore SR, Zbore väzenskej a justičnej stráže a v Ozbrojených silách SR píšeme s malým začiatočným písmenom (za skratkou nasleduje bodka). V prehľade uvádzame hierarchickú systematiku skratiek používaných v PZ SR a ZVJS (systematika hodností používaných v OS SR je odlišná). V spojitosti so ženským vlastným menom ho uvádzame vždy v podobe feminína: *stržm.* (strážmajster/strážmajsterka), *nstržm.* (nadstrážmajster/nadstrážmajsterka), *ppráv.* (podpráporčík/podpráporčíčka), *práv.* (práporčík/práporčíčka), *npráv.* (nadpráporčík/nadpráporčíčka), *ppor.* (podporučík/podporučička), *por.* (poručík/poručička), *npor.* (nadporučík/nadporučička), *kpt.* (kapitán/kapitánka), *mjr.* (major/majorka), *plk.* (podplukovník/podplukovníčka), *plk.* (plukovník/plukovníčka), *gen.* (generál/generálka), napr. *nstržm. Jana Jankechová, kpt. Ivana Nová* (hod-

nosti dôsledne prechýľujeme, napr. *nadstrážmajsterka Jana Jankechová, kapitánka Ivana Nová*). Ak ide o osobu vysokoškolsky vzdelanú, vojenské hodnosti, keďže sú dočasné, píšeme pred akademickými alebo vedecko-pedagogickými titulmi, napr. *pplk. doc. PaedDr. Katarína Šťastná, PhD. (podplukovníčka docentka doktorka Katarína Šťastná, PhD. [péhádé])*.

Rodové odlišnosti si nevšímajú ani v mnohých organizáciách s tzv. systematizovanými miestami. Pri vypracúvaní organizačnej štruktúry podniku sa správne uvádzajú mužské pomenovania (napr. *referent, kontrolór*). V spojitosti s konkrétnym menom je však prirodzené používať pomenovanie funkcie či pracovnej pozície podľa rodovej príslušnosti vykonávateľa činnosti (napr. *referentka Katarína Nová, kontrolórka Eva Pekná*). Vysvetlenie, že ide o systematizované miesto podľa štatútu, teda v nijakom prípade neobstojí. V jazykovokomunikačnej praxi potom vznikajú nepochopiteľné a neraz až komické spojenia, napr. *Jana Kudláčová, vedúci oddelenia marketingu, Viera Ryšánková, taxátor životného poistenia*. Ide tu asi o takú logiku, akoby Jozef Kuzma bol pokladničkou, a nie pokladníkom.

Juraj Hladký

Tlieskanie postojacky či standing ovation(s)?

Stalo sa módou používať cudzojazyčné, väčšinou anglické slová a slovné spojenia. Zdá sa, že ani v budúcnosti to nebude inak. Nasvedčuje tomu fakt, že ich čoraz častejšie môžeme počuť z rozhlasových a televíznych staníc, objavujú sa aj v tlači a na internete. Poslucháči a čitatelia iste mnoho ráz zaregistrovali v rozličných správach a komentároch z rozličných podujatí spojenie *standing ovation* alebo v pluráli *standing ovations*, napr. *Standing ovation vyvolali tanečné kreácie hráčov. (SME, 29. 10. 2004) – Prvá premiéra muzikálu Hello, Dolly! v hlavnej úlohe s Helenou Vondráčkovou sa skončila v piatok večer niekoľkominútovým standing ovation. (SME 28. 1. 2006) – Standing ovations nie sú nikdy nudné. (Pravda, 30. 12. 2005) – 15-minútová standing ovation (rádio Expres, 21. 12. 2004)*. Tí, ktorí neovládajú angličtinu, nevedia, že anglické spojenie *standing ovation(s)* voľ-

ne prekladáme do slovenčiny ako *potlesk postojačky, tlieskanie postojačky*. Potleskom postojačky publikum zvyčajne vyjadruje poďakovanie aktérom spoločenského, športového alebo iného podujatia, ktoré vrcholí alebo sa práve skončilo, za predvedený výkon, môže vyjadriť aj poctu alebo spontánne búrlivé privítanie adresované známej osobnosti alebo celému kolektívu. Ak by sa však uvedené slovenské slovné spojenia niekomu nepozdávali, pohodlne by mohol siahnuť po synonymickom slovníku a k podstatnému menu *potlesk* alebo *aplauz* poľahky pripojiť prídavné mená *búrlivý, uznanlivý, spontánny, nadšený* a pod.

Pomnožné podstatné meno *ovácie* Krátky slovník slovenského jazyka definuje ako „verejné prejavy pocty (potleskom, volaním a pod.)“, napr. *búrlivé, nadšené ovácie, privítať víťaza (s) ováciami*. Anglické spojenie *standing ovation(s)* hodnotíme v slovenčine ako nepotrebné.

Verme, že si mnoho športovcov, spevákov, hercov a iných kultúrno-spoločenských činiteľov za svoje výkony vyslúži od divákov na Slovensku *búrlivý potlesk, aplauz, potlesk postojačky* alebo iné *ovácie*.

Eubomír Rendár

KS

SPRÁVY A POSUDKY

Na šesťdesiatku Slavomíra Ondrejoviča

Dňa 17. apríla 2006 sa dožil významného životného jubilea vedúci vedecký pracovník a riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, CSc. Ak pred desiatimi rokmi pri príležitosti jubilatovej päťdesiatky napísal profesor Ján Horecký jubilejný článok o ňom *Mladý jubilant Slavo Ondrejovič* (Jazykovedný časopis, 1996, roč. 47, č. 1, s. 57 – 59), môžeme povedať, že ani dnes netreba toto označenie meniť. S. Ondrejovič nielenže nepoľavil v mladíckom pracovnom nasadení, ale svoje vedecké aktivity výrazne rozšíril. Do vedeckého životopisu mu pribudli významné štúdie publikované doma aj v zahraničí, knižné práce, pribudlo riešenie grantových projektov, pedagogické pôsobenie. Ak J. Horecký v citovanom článku ešte písal, že S. Ondrejovič bol, našťastie, ušetrený od organizačných povinností, to už neplatí, lebo od r. 1999, teda už druhé funkčné obdobie zastáva organizačne aj mierou zodpovednosti najnáročnejšiu úlohu – je riaditeľom Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Všetci, čo poznáme zblízka neľahké podmienky, v akých fungujú na Slovensku veda, kultúra aj vzdelávací systém, vieme oceniť, čo všetko funkcia riaditeľa takéhoto vedeckého ústavu predstavuje. Vieme oceniť aj značné osobné zásluhy, ktoré má jubilujúci S. Ondrejovič na tom, že pracovisko dosahuje v akreditačnom (a evalvačnom) konaní veľmi pozitívne hodnotenie.

Aj keď sa pri šesťdesiatke sústreďíme v bilancovaní najmä na posledné decénium vedeckých aktivít S. Ondrejoviča, pripomeňme si pri tomto významnom jubileu stručne hlavné míľniky jeho doterajšieho vedeckého životopisu ako celku. S. Ondrejovič je rodák z Lučenca (narodil sa 17. 4. 1946), a to rodák aktívny, verný svojmu rodisku aj ako výskumnému objektu. Študoval v r. 1965 – 1970 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského odbor ruský jazyk a slovenský jazyk. Pracovníkom Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV je od r. 1977. Predtým pracoval krátko v Ústrednej knižnici SAV (v oddelení

medzinárodnej výmeny), v rokoch 1972 – 1976 ako odborný asistent v Kabinete fonetiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Vo vedeckom myslení a v jeho vývine (ako konštatoval už pri jubilatovej päťdesiatke J. Horecký) sa prejavujú tri výrazne odlišené obdobia: ortoepické, sémantické a sociolingvistické. V skutočnosti sa však tieto obdobia značne prelínajú. Počiatkové príspevky S. Ondrejoviča sa týkajú prozodickej problematiky, „malý doktorát“ (PhDr.) dostal za prácu *O prízvukovaní jednoslabičných predložiek v slovenčine* (1977), časti z nej publikoval časopisecky v Slovenskej reči a v Jazykovednom časopise. Záujem o foneticko-fonologickú, najmä výslovnostnú problematiku sa u jubilanta prejavuje priebežne až do súčasnosti. Svedčia o tom i početné menšie príspevky a diskusné i polemicky ladené recenzie závažných ortoepických diel. Vede grantový projekt *Ortoepický slovník slovenského jazyka*. Príchod do Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV v r. 1977 je začiatkom druhého obdobia jazykovedného bádania S. Ondrejoviča – skúmaním problematiky vetnej a lexikálnej sémantiky. Výsledkom výskumu súvzťažnosti lexikálneho a syntaktického významu je Ondrejovičova kandidátska dizertačná práca *Z problematiky slovesnej konverzie* (1984). Bola základom knižnej monografie *Medzi slovesom a vetou* (1989). Metodologickým východiskom bola autorovi teória aktantov (aj fillmorovské sémantické pády). Syntaktickú konverziu chápe ako „vzťah medzi vzájomne ekvivalentnými slovesnými významami s permutujúcimi aktantmi, z ktorých sa vždy iný dostáva do prominentnej pozície“ (s. 10). Aj keď protiklad analytických (z iného pohľadu multiverbizačných) a syntetických vyjadrení typu *dať súhlas – súhlasit', nájsť uplatnenie – uplatniť sa* nájdeme približne od konca 80. rokov aj v lexikografických dielach, S. Ondrejovič v slovenskej jazykovede ako prvý spracoval problematiku procesu tzv. multiverbizácie súhrnne, určil jednotlivé typy vyjadrení, ktoré možno zahrnúť do tohto procesu. Kapitoulou *Multiverbizačné procesy v spisovnej slovenčine* (s. 251 – 259) prispel autorsky do kolektívnej monografie *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989). Spracoval aj kapitolu o homonymii.

S. Ondrejovič sa výrazne zaslúžil o rozvíjanie sociolingvistiky na Slovensku, v súčasnosti doma aj v zahraničí veľmi vplyvnej výskumnej orientácie a interdisciplinárneho výskumu. Plody tohto tretieho, sociolingvistického obdobia nachádzame zhmotnené v početných štúdiách aj iných

publikáciách približne od 90. rokov, hoci začiatok môžeme vidieť už v publikovaní príspevku o jazykovej situácii v Nórsku (Kultúra slova, 1984, roč. 18, s. 293 – 298). S. Ondrejovič značnú pozornosť venoval diachrónnemu pohľadu na sociolingvisticky orientovaný prúd v slovenskej jazykovede; začiatky moderného sociolingvistického bádania kladie do polovice 80. rokov (porov. *Basic Information on Sociolinguistics in Ex-Czechoslovakia*. In: *Sociolinguistics 7*. Tübingen 1993, s. 257 – 262; v spoluautorstve s J. Nekvapilom). Publikoval viacero metodologicky orientovaných štúdií (napr. *Sociolingvistika a jazyková kultúra*, 1995; *Sociolingvistický vs. „normativistický“ pohľad na jazyk*, 1997). Poukazuje v nich okrem iného na rozdielny prístup slovenských jazykovedcov k sociolingvistickému výskumu a k uznávaniu relevantnosti výsledkov takéhoto výskumu najmä na kodifikačnú prax. Je to téma horúca a stále aktuálna. Nastolil viacero originálnych tém a pri ich riešení popri už osvedčených metódach uplatnil (priekopnícky) aj niektoré novšie metódy (metódu tzv. konverzačnej analýzy si osvojil počas dlhodobejšieho pobytu na bielefeldskom pracovisku v Nemecku). Pripomeňme výberovo príspevky *Bratislava vs. stredné Slovensko* (1991), *Prestížnosť jazyka centra, centrum verzus región* (1998). Druhá z nich je súčasťou kolektívnej monografie vydanej v zahraničí *Slovenský jazyk. Najnowsze dzieje języków słowiańskich* (Opole, 1998). Analýzou spontánnych rozhovorov (a metódou riadených interview) obyvateľov rozličných profesijných a záujmových skupín hlavného mesta SR, Martina a Lučenca zisťoval realizáciu vybraných hlások a postoje k niektorým výslovnostným javom u príslušníkov iného ako vlastného regiónu.

Záslužným činom S. Ondrejoviča, stimulujúcim sociolingvistický výskum, je založenie edície *Sociolinguistica Slovaca*. Pod jubilantovým editorstvom vyšlo vo vydavateľstve Veda od r. 1995 už päť knižných monografií. Vo všetkých sú sústredené príspevky domácich aj zahraničných autorov s vedecky a z hľadiska spoločenského dosahu i v medzinárodnom kontexte závažnými témami. Prvý, všeobecnejšie zameraný zväzok *Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny* (1995) predznamenal témy: jazyk ako sociálny fenomén, individuálne a skupinové vedomie a jazykové postoje, jazyková situácia vo vybraných regiónoch Slovenska, slovenčina v kontakte s inými jazykmi, ktorým sa detailnejšie venujú príspevky ďalších zväzkov edície. S. Ondrejovič na riešenie sociolingvistických tém sústredil skupinu

mladších lingvistov a bádateľov strednej generácie. Sám sa venoval viacerým z uvedených tém. Nájdeme tu štúdiu *Z výskumu jazykových postojov v oblasti dramatických umení*, v ktorej poukázal na generačne podmienené rozdiely – mladá generácia hercov má snahu odlišiť sa od svojich predchodcov aj v názore na javiskovú reč. Do zväzku *Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca. 2.* (1996) S. Ondrejovič prispel štúdiou *Zo slovensko-maďarských jazykových a jazykovo-etnických kontaktov*. Uplatnil v nej už spomenutú konverzačnú analýzu, ktorá je orientovaná práve na prieskum etnických stereotypov. Objavnou sociolingvistickou témou (*Z výskumu „zabudnutej“ slovenskej menšiny v Dolnom Rakúsku*, 1998; *Z výskumu etnojazykovej situácie Slovákov v Rakúsku*, 1999) prispel do štvrtého zväzku sociolingvistickej edície *Slovenčina v kontaktoch a konfliktoch s inými jazykmi. Monografie Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy Sociolinguistica Slovaca. 3* (1997) a *Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca. 5* (2000) obsahujú do štúdií rozpracované príspevky, ktoré odzneli na rovnomených medzinárodných konferenciách. V predslove aj v príspevku *Výskum mestského jazyka – tradície, stav, perspektívy* sa opäť prejavila iniciačná úloha S. Ondrejoviča. Ukázal, že hovoriť o závažnosti výskumu mestského jazyka či mestskej reči by sa mohlo zdať v kontexte európskej a svetovej jazykovedy (aj jazykovedy našich susedov) zbytočné a triviálne, ale v domácej situácii to má svoje opodstatnenie, lebo na Slovensku sa za výskumu hodný objekt dlho pokladalo iba skúmanie nárečí v čistej podobe jestvujúce iba na vidieku. Jazyk miest mal „zlú povest“ (pripisovali sa mu vlastnosti ako „kozmpolitnosť, poklesnutosť“). S. Ondrejovič okrem iného poukázal z dnešného pohľadu aj na neodôvodnenosť niektorých starších tvrdení o tom, že starí domáci obyvatelia miest rôznych vrstiev hovoria v zásade nárečím svojho okolia. Keď pripomenieme, že veľmi výrazný je podiel prác publikovaných v zahraničí, ktorými jubilant uvádza do medzinárodného kontextu najzávažnejšie poznatky a výsledky bádania na Slovensku (porov. *Zur Abgrenzung ethnischer Identität in der Kommunikation. In: Nationale Selbst- und Fremdbilder im Gespräch. Kommunikative Prozesse nach der Wiedervereinigung Deutschlands und dem Systemwandel in Ostmitteleuropa*; Obladen 1995), účasť na medzinárodnom projekte *Regimewechsel, Demokratisierung und politische Kultur in Ost-Mitteleuropa*, do ktorého prispel štúdiou v spoluautorstve s E. Nemcovou

(*Regimewechsel, Medien und Semantik. Am Beispiel der Slowakei* (Wien – Köln – Graz 1992, s. 347 – 389),

keď spomenieme medzinárodnú ročenku *Sociolinguistica*, do ktorej S. Ondrejovič každoročne pripravuje bibliografiu slovenskej sociolingvistiky, máme pred sebou obraz (isto nie vyčerpávajúci) toho, čo v oblasti sociolingvistického smerovania slovenskej jazykovedy vykonal. Prinajmenej treba ešte uviesť závažné časopisecky publikované štúdie so slovensko-českou problematikou *Slovaks and Czechs Languages. The Ethno-signifikative, Culturological, Psychological, Sociolinguistic Aspects of the Relation Between Two Nations and their Languages*. In: *Human Affaires*, 1997, roč. 7, č. 2, s. 147 – 158; spoluautorka K. Buzássyová). Treba spomenúť, že na domácej pôde je jubilant neúnavným presadzovateľom toho, aby sa sféra jazykovokultivačného pôsobenia, zvyšovania jazykovej kultúry nositeľov slovenského jazyka, ako aj kodifikácia v (v pravopisných, výslovnostných aj slovníkových príručkách) opierala čo najviac o objektívne poznanie súčasnej jazykovej normy (resp. viacerých komunikačných noriem), pričom k tomuto poznaniu výrazne prispievajú aj sociolingvistické výskumy jazykového vedomia a postojov samotných používateľov slovenčiny. Toto jubilentovo úsilie má dôležitú oporu v tom, že sociolingvistický výskum na Slovensku nemá črty nejakého „(mono)centrizmu“, že na slovakistických pracoviskách na fakultách Prešovskej univerzity sa dosiahli významné výsledky v skúmaní mestskej reči východoslovenských miest, že Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, pracoviská viacerých jej fakúlt, si už pätnásťročné trvajúcim pravidelným usporadúvaním medzinárodných konferencií tematicky venovaných rozličným aspektom fungovania jazyka v súčasnej komunikácii postupne budujú povest' centra takto orientovaného výskumu, že teda sociolingvisticky orientovaný výskum na Slovensku je polycentrický. Svoje sociolingvistické práce S. Ondrejovič dopracoval a zhrnul do knižnej monografie *Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy*. (2006; v tlači). Predložil ju ako dizertáciu na získanie vedeckej hodnosti doktor vied (DrSc.). V súčasnosti sa pripravuje obhajobné konanie.

Sociolingvistickú dimenziu má nesporne účasť jubilujúceho S. Ondrejoviča v medzinárodných projektoch realizovaných v posledných rokoch. S. Ondrejovič tu reprezentuje slovenskú vedu a Slovenskú republiku v súvisе s prijatím našej krajiny (a ďalších deviatich krajín) do Európskej únie. V projekte

EUROMOSAIC podporovanom Európskou úniou a koordinovanom z Bruselu, ktorý monitoruje jazykové situácie a jazykové politiky v krajinách so zameraním na menšinové a regionálne jazyky, je spoluautorom a koordinátorom za Slovensko. Výsledky analýz sú na internete. V inom projekte FESTIVAL EURÓPSKYCH JAZYKOV koordinovanom z Mariboru je S. Ondrejovič jedným z koordinátorov a spoluautorov. Pracuje aj na projekte EUROCOMSLAV, kde sa pripravujú podmienky a poznatková báza na lepšie osvojovanie si slovanských jazykov na Západe (porov. *Od jazykovej diverzity k plurilingválnej výchove*).

Aj keď sme spomenuli tri výrazné okruhy jazykovedného myslenia jubilujúceho S. Ondrejoviča, nimi sa jeho výskumné aktivity a popularizácia výsledkov jazykovedy nevyčerpávajú. Čoraz významnejšou oblasťou sú jeho výskumy v oblasti dejín jazykovedy. Cenné na jeho prácach z tejto oblasti je opäť to, že osobnosti slovenskej jazykovedy skúma v širšom medzinárodnom kontexte. Z osobností svetovej lingvistiky si všíma bádateľov, ktorí zahrnuli do svojich výskumov slovenčinu. Publikoval početné časopisecké štúdie (často ich nájdeme v Slovenskej reči, a to aj o viacerých „zabúdanych“ osobnostiach) i príspevky v domácich a zahraničných zborníkoch. Významná z hľadiska všeobecnej jazykovedy je jubilantova knižná monografia *Od hovoriaceho stroja k sociálnej lingvistike. Kapitoly z jazykovednej historiografie* (2000). Habilitoval sa ňou na docenta v odbore všeobecná jazykoveda. Sú to portréty ôsmich svetových osobností počnúc bratislavským rodákom Wolfgangom von Kempelenom a končiac prácou *Eugen Pauliny ako sociolingvista*. Do tohto okruhu môžeme zaradiť aj časť prekladateľských aktivít nášho jubilanta. Generáciám slovenských jazykovedcov urobil S. Ondrejovič neoceniteľnú službu, že do slovenčiny preložil dielo jedného z veľikánov dejín jazykovedy 19. storočia Wilhelma von Humboldta, spis *O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu* (2000). Preklad uvádza rozsiahla analytická štúdia o diele tejto osobnosti (porov. aj popularizačne orientovaný príspevok S. Ondrejoviča *Ako som prekladal Humboldta*. In: Slovenské pohľady, IV + 117, 2001, č. 6, s. 88 – 96).

Závažnú súčasť tvorby S. Ondrejoviča tvorí redakčná a autorská účasť na významných encyklopedických dielach. V *Encyklopédii jazykovedy* (1993) je redaktorom obrazovej časti, spoluautorom úvodu a autorom tri-

sto hesiel. Vo všeobecnej encyklopédii *Encyclopaedia Beliana* je členom redakčnej rady zodpovedným za jazykovedné heslá aj autorom početných hesiel. Vypracoval heslá o Slovensku do niekoľkých medzinárodných encyklopedických diel.

Ondrejovičova bibliografia, ako sa o tom čitatelia môžu presvedčiť v tohtoročnom 2. čísle časopisu *Slovenská reč*, obsahuje rozsiahlu recenznú činnosť so širokým tematickým rozpätím, početné menšie aj drobné príspevky. Mnoho žánrovo pestrých publikačných vystúpení je v kultúrnych časopisoch, ako sú *Slovenské pohľady*, *Romboid*, *Tvorba*, *Literárny týždenník*, *Vesmír*, *Knižná revue*, ako aj v denníkoch, v rozhlase a v televízii. Svedčia o tom, že jubilant si veľmi dobre uvedomuje spoločenskú závažnosť popularizačnej zložky vedeckej práce.

Napokon, ale rozhodne nie na poslednom mieste, treba oceňujúco uviesť rozsiahlu pedagogickú činnosť jubilujúceho S. Ondrejoviča a jeho vedecko-organizačné aktivity. Externe pôsobil na Katedre herectva a réžie Vysokej školy múzických umení, v rokoch 1993 – 1998 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, v rokoch 1996 – 1998 na Katedre slovenského jazyka Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a v rokoch 1999 – 2001 na Katedre lingvistických štúdií Fakulty masmediálnej komunikácii Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Je členom vedeckých rád niektorých z týchto inštitúcií a členom vedeckej rady Slovenskej národnej knižnice v Martine, od r. 1990 je členom Vedeckého kolégia pre vedy o jazyku, literatúre a umeniach aj členom Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry SR v oblasti štátneho jazyka. S. Ondrejovič je členom viacerých medzinárodných vedeckých spoločností, ako sú Spoločnosť pre strojovú lingvistikú, Medzinárodná spoločnosť fonetických vied, *Societas Linguistica Europea* (v r. 1990 – 2000 členom jej lokálneho výboru), Medzinárodná sociolingvistická spoločnosť (International Sociolinguistic Assotiation INSOLICO, Sofia) a ďalšie. Vyše deväť rokov (od r. 1996) bol predsedom Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. Keď sa stal od r. 1999 riaditeľom Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, v tejto paralelnej „dvojfunkcii“ sa zaslúžil o príkladnú spoluprácu týchto organizácií aj pri usporadúvaní vedeckých seminárov a konferencií, pri vydávaní publikácií VARIA – materiálov z kolokvií mladých jazykovedcov. Pri Slovenskej jazykovednej spo-

ločnosti S. Ondrejovič založil edíciu *Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV*. V tomto rade už vyšlo viacero užitočných publikácií menej prístupných odborníkom aj širšej kultúrnej verejnosti.

Vraciame sa nakoniec k riaditeľskej funkcii jubilujúceho Slavomíra Ondrejoviča. Pracovníci Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV si vysoko vážia a oceňujú fakt, že popri toľkej bádateľskej činnosti S. Ondrejovič tak dobre „zvláda“ aj mnohoaspektovú, náročnú funkciu manažéra vedeckého výskumu. Oceňujú, že vytvoril organizačné predpoklady na stabilizovanie riešiteľských kolektívov viacerých grantových projektov riešených na pracovisku, že urobil dôležité organizačné a iné kroky na to, aby pracovníci ústavu či už individuálne, ale najmä v úzkej spolupráci so slovakistami zo slovenských vysokých škôl mohli vypracovať viaceré diela, ktoré sú dlhodobou podlžnosťou jazykovedy vo vzťahu k slovenskej spoločnosti, napríklad slovenský etymologický slovník, gramatiku slovenského jazyka (akademického typu). S. Ondrejovič má veľkú osobnú zásluhu na tom, že v rámci ústavu vzniklo oddelenie Slovenského národného korpusu a že sa riešiteľský kolektív tohto oddelenia, ako aj kolektív Slovníka súčasného slovenského jazyka mohli úspešne uchádzať o podporu vo forme štátnych objednávok.

Pri vzácnom životnom jubileu želáme doc. PhDr. Slavomírovi Ondrejovičovi, CSc., veľa zdravia a tvorivých síl, aby naďalej zveľaďoval svoje vedecké dielo na úžitok celej slovenskej jazykovedy.

Ad multos annos!

Klára Buzássyová

KS

Anna Rýzková jubiluje

V júni tohto roka sme si pripomenuli významné životné jubileum jazykovedkyne a vysokoškolskej pedagogičky doc. PhDr. Anny Rýzkovej, CSc.

Doc. Anna Rýzková sa narodila 25. 6. 1936 v Prietrži (okr. Senica). V rokoch 1955 – 1960 študovala slovenský jazyk na Fakulte spoločenských vied Vysokej školy pedagogickej v Bratislave a v tom istom období pôsobila na Osemročnej strednej škole v Malackách, v období rokov 1960 – 1962 na Základnej deväťročnej škole v Malackách. Svoje pôsobisko zmenila r. 1962, keď nastúpila na miesto vysokoškolskej pedagogičky na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Trnave. Ako lektorka slovenského jazyka začas pôsobila na Humboldtovej univerzite v Berlíne (1971 – 1973). Spolu s Anneliese Gladrowovou tu vydala vysokoškolské skriptá *Grundkurs der slowakischen Sprache* (1987).

Roku 1978 obhájila kandidátsku prácu na tému *Myjavsko-brezovské nárečie – vplyv osídlenia na formovanie zvukovej stránky*. O rok neskôr získala titul doktorka filozofie a r. 1984 titul docentka. V rokoch 1984 – 1986 na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Trnave pôsobila vo funkcii vedúcej katedry a prodekanke. Po zrušení trnavskej pedagogickej fakulty pôsobila v rokoch 1987 – 1997 na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a od r. 1997 na katedre slovenského jazyka tejto fakulty. V období rokov 1995 – 1999 pracovala ako lektorka slovenského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity v Lubľane (Filozofská fakulteta, Univerzita v Ljubljani), kde vydala vysokoškolské skriptá *Slovaščina za Slovence* (Slovenčina pre Slovincov). Po skončení pobytu v Slovinsku sa A. Rýzková vrátila na svoje bývalé pôsobisko do Trnavy – už v rámci Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity. Vo svojej vedeckej aj pedagogickej práci sa tu venuje tým oblastiam, ktoré jej boli vždy blízke – fonetika, fonológia, dialektológia, jazyková kultúra a vývin slovenského jazyka.

Záslužná je činnosť našej jubilatky aj v sprostredkovaní jazykovedných poznatkov mladým generáciám. Spolu s M. Patákovou vydala príručky *Diktáty a pravopisné cvičenia pre 6. – 9. ročník ZDŠ* (3 vydania) a *Pravopisný výcvik v 5. – 8. ročníku základnej školy* (5 vydání), ktoré sa nadhlo stali pomôckou pre učiteľov aj žiakov. Je aj spoluautorkou príručky *Všestranný*

jazykový rozbor (2 vydania). Vo vydávaní príručiek a cvičebníc pre základné a stredné školy zameraných najmä na pravopisné problémy a jazykovú kultúru pokračuje ako autorka alebo spoluautorka podnes.

Spolu s Á. Kráľom pripravila publikáciu *Základy jazykovej kultúry* (1990) a spoluautorsky sa zúčastnila aj na vydaní vysokoškolských skrípt *Slovenský jazyk I* (1977; vyšli v 4 reedíciách) a príručky *Požiadavky zo slovenského jazyka a literatúry na prijímacie skúšky na vysoké školy* (1988).

Spomenúť musíme aj ďalšie odborné a organizačné aktivity Anny Rýzkovej. Pôsobí v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV a bola členkou redakčných rád časopisov *Kultúra slova*, *Philologia* a zúčastňovala sa na edičnom programe Slovenského pedagogického nakladateľstva. Ako recenzentka posudzovala desiatky monografií, odborných publikácií, štúdií, vysokoškolských učebných textov a učebníc pre základné a stredné školy. Počet diplomových a iných kvalifikačných prác, ktoré podnes viedla alebo oponovala, možno rátať na stovky.

Docentka Rýzková odchovala celé generácie úspešných učiteľov slovenského jazyka. Aj medzi svojimi dnešnými študentmi má povest' prísnej, erudovanej, ale spravodlivej pedagogičky. Ako spoluriešiteľka sa naďalej zúčastňuje na vedeckovýskumných aktivitách – v ostatnom čase v rámci projektu *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia v dejinných súvislostiach a kontexte obdobia* (VEGA 1/1412/04; vedúci projektu J. Hladký).

Dekan Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity doc. RNDr. Peter Čerňanský, PhD., v júni tohto roka vyznamenal doc. Annu Rýzkovú pri príležitosti jej životného jubilea Zlatou plaketou Pedagogickej fakulty TU.

Vážená pani docentka, milá naša Anička, dovoľ mi ešte raz prihovoriť sa Ti s úprimnými žičeniami pevného zdravia, optimizmu, spokojnosti a chuti do ďalšej tvorivej pedagogickej a vedeckej práce. Aby tá pupočná šnúra, ktorú si spomínala v súvislosti s Trnavou, Ťa ešte dlho v *Malom Ríme* živila...

Juraj Hladký

Tretí ročník samostatného filologického zborníka Trnavskej univerzity

[Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis. Séria A – Philologica. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2002. 138 s.]

Zborníky Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity obsahujú pôvodné vedecké recenzované príspevky. Vychádzajú raz ročne. Zväzok z roku 2002 obsahuje 13 príspevkov, ktoré sú začlenené do troch častí: jazykoveda, literárna veda a didaktika jazyka a literatúry.

V jazykovednej časti sa v zborníku ponecháva priestor príspevkom z oblasti moderných filológií (anglický jazyk) a slovenskej jazykovedy. D. Breveníková a V. Vlčková v príspevku *Towards the beginnings of Slovaks migration to the United States of America* venujú pozornosť otázke migrácie Slovákov do Ameriky. Prehľadným a zaujímavým spôsobom (prostredníctvom tabuliek, modelového načrtnutia migrácie, mapky znázorňujúcej najfrekventovanejšie migračné lokality a štatistických údajov) podávajú prehľad o masových migračných prúdoch. Vymedzujú základné pojmy migrácie (hlavné migračné prúdy, faktory, objem a typy migrácie), informujú o príčinách masového odchodu Slovákov do USA (hospodárska situácia, neúroda, cholera a iné vplyvy) a ich následnom uplatnení sa v cudzine.

Témy slovenskej jazykovedy otvárajú dve heuristicky zamerané štúdiá J. Hladkého *Príčiny polyonymie v pomenúvaní vodných objektov a O väzenskej reči*. V prvom príspevku autor vychádza z výskumu hydronymie (názvov vodných tokov) v povodí rieky Nitry. Na konkrétnych príkladoch spracovaných formou hesiel dokumentuje príčiny polyonymie. Zameriava sa pritom na synchronný i diachrónny aspekt heuristického bádania. V rámci synchronie poukazuje na opozíciu štandardizovanosť – neštandardizovanosť, spisovnosť – nárečovosť hydroným. Pri diachrónnom postupe vychádza z protikladu nový – starý názov, resp. starší cudzí – novší domáci názov (bilingválne prostredie). Pri daktorých heslách uvádza okrem lokalizácie objektu aj motivačný faktor vzniku názvu.

Príspevok *O väzenskej reči* sa vyznačuje bohatým materiálom získaným heuristickým výskumom v Ústave na výkon trestu odňatia slobody a v Ústave na výkon väzby v Leopoldove. Väzenskú reč hodnotí ako socio-

lingvistický jav podliehajúci variabilite, dynamike, nestabilite spoločnosti. Upozorňuje aj na rozdiely v reči medzi jednotlivými skupinami v rámci jedného zariadenia. Pomocou prehľadne spracovaných hesiel podáva informácie o lexikálnych špecifikách väzenskej reči. Zameriava sa na sémantiku hesla, príbuznosť významov a slov, motiváciu a dokresľuje ich vetnou exemplifikáciou.

Filozofickými a metodologickými problémami súčasnej teoretickej jazykovedy u nás sa zaoberá F. Kočíš. Ponúka krátky exkurz dejinami slovenskej jazykovedy v konfrontácii s jej súčasným stavom. Ilustruje ho na pozadí marxistickej filozofie a ideológie. Upozorňuje na vplyvy materialistickej dialektiky, filozofických smerov (najmä zahraničných), napr. analytickej filozofie, fenomenológie a i., a vytvára analógiu so súčasnou jazykovedou.

Profánne a sakrálné v jazyku, to je názov štúdie J. Pavloviča, ktorá nám dáva podnet na uvažovanie o sakrálnych prvkoch v jazyku. Autor najprv načrtáva problematiku svätosti a kultickej svätosti, ktorú od seba vzájomne odlišuje. Tento rozdiel vysvetľuje pomocou exemplifikácie z Biblie. Načrtáva problém odlišného chápania sakrálnosti v rôznych skupinách ľudí a rozlišuje teologické a filozofické chápanie sakrálneho v jazyku.

Vyčerpávajúci a komplexný pohľad na problematiku vplyvu rosinského nárečia na výslovnosť žiakov podáva L. Rendár v štúdiu *O vplyve nárečia na žiacku výslovnosť v Rosine*. Príspevok je založený na niekoľkomesačnom heuristickom výskume v školskom i mimoškolskom prostredí žiakov Rosiny (areál hornotrenčianskeho dialektu). Autor koncipuje príspevok do dvoch základných častí: vplyv nárečia na samohláskové javy (výslovnosť *ä*, diftongov, reflex *e* za *o*, strata kvantity samohlások) a spoluhláskové javy (zánik asibilácie, výslovnosť *l'*, spodobovanie, zdvojené spoluhlásky, spoluhláskové skupiny). V každej z vymenovaných oblastí sa potvrdila nekorrektná výslovnosť ovplyvnená nárečím. Výskum podľa autora ukázal, že rosinské nárečie ovplyvňuje spisovný prejav žiakov v škole, ale žiaci oveľa viac podliehajú vplyvom masovokomunikačných prostriedkov.

Z oblasti literárnej vedy zaujme precízne rozpracovaná štúdia L. Čúzyho *Typologické kontúry slovenského romantizmu*. Prehľadne oboznamuje s estetickými princípmi tohto literárneho smeru, jeho typologickou charakteristikou, filozofickými vplyvmi (Herder, Kant, Schelling a i.) či niektorými predstaviteľmi. Vymedzuje dva základné prúdy svetového romantizmu (in-

dividualistický, revolučný) a zároveň dva prúdy slovenského romantizmu (predmetno-pragmatický, duchovno-mesianistický). Autor v rámci vymedzenia literárnych útvarov poukazuje na žánrový synkretizmus. Ako problematickú nastoľuje otázku o chápaní E. Štúra v romantickej tvorbe, jeho teoretických postojov, ako aj o pomenovaní *štúrovci*, ktoré hodnotí ako neadekvátne.

Na problematiku rozporuplného romantizmu nadväzuje E. Fordinálová analýzou selaniek J. Hollého (*Tajuplný svet Hollého selaniek*). Do popredia dáva postavu J. Hollého, ktorého na pozadí jeho tvorby charakterizuje ako človeka súcitiaceho s problémami ľudí, dištancujúceho sa od prevrátených hodnôt človeka, snobizmu. J. Hollý v príspevku E. Fordinálovej vystupuje predovšetkým ako človek, ktorý svojim dielam (nielen im) vtláča pečať duchovnosti, kresťanských aspektov, alegorickosti až vzletnosti. Autorka štúdie analyzuje niekoľko selaniek (Hojka, Kráska, Hlasislav a i.), v ktorých si všíma ľudovosť a hudobnosť verša, básnické figúry a trópy, baladickosť Hollého jazyka.

A. Lobová sa na literatúru pozerá z iného hľadiska, keď v príspevku *Základné východiská feministickej filozofie a feministickej literatúry (Náčrt problematiky)* predstavuje základné atribúty „ženskej literatúry“. V úvode sa zameriava na začiatky feminizmu a feministických hnutí doma i v zahraničí. Poukazuje na hodnoty feministickej filozofie, na jej emancipačný charakter, ktorý sa rozvinul do pozitívneho chápania rozdielov medzi ženským a mužským pohlavím so zameraním na potreby žien. V jadre práce nás oboznamuje s hlavnými predstaviteľkami či priekopníkami domácej ženskej literatúry. Príspevok uzatvára vymedzením troch vývinových fáz dotýkajúcich sa pozície ženy v slovenskej literatúre.

A. Šeliga prispel do zborníka dvoma príspevkami o interpretácii: *Modernistické tendencie vočasnej tvorbe Dominika Tatarku (Interpretačná analýza poviedky Pach)*, *Civilistické gesto v poézii Mikuláša Kováča (Interpretácia básne Školský príklad)*. Tatarka v interpretácii A. Šeligu tvorí vlastnú koncepciu diela, prikláňa sa k realite života, pristupuje k existenciálnym otázkam s kresťanským podtónom. Človek sa chápe ako jednotlivec so svojimi problémami, životnými problémami, je plný paradoxov. Poviedka *Pach* predstavuje iracionálnosť v človeku (hrdina koná pomätene, stráca schopnosť rozoznávať pach krvi a „pach“ manželky), jeho neodôvodnené konanie a napokon totálny rozpad osobnosti.

Odlíšne žánrové zaradene predstavuje interpretačný prieskum básne M. Kováča. A. Šeliga vychádza zo zbierky *Zem pod nohami* a na základe dôkladnej a inšpirujúcej interpretácie hodnotí spisovateľa ako analytika. Využíva analytický postup pri zachytávaní skutočnosti, aby dielu dodal pečať vlastnej individuality. Básnik v básni *Školský príklad* podáva reálny príbeh, ktorý autor príspevku hodnotí ako dielo so spoločenským obsahom. Jazyk diela je strohý, jednoduchý (tvorený len prehovormi žiakov a učiteľa), bez využitia trópov či básnických figur.

Poslednou časťou zborníka sú štúdie ladené didakticky. Prvá z nich je orientovaná na detskú a mládežnícku recepciu literatúry vo vyučovaní. K. Vaverčáková venuje pozornosť základným postojom z oblasti literárnej komunikácie, vychádza z komunikačného modelu a do pozornosti dáva rečovokomunikačnú výchovu vo vyučovaní literatúry. Presadzuje tvorivé, problémové a interpretačné vyučovanie so zreteľom na zážitkovosť a aktívny prístup žiaka k prečítanému dielu. Na žiaka sa pozerá ako na subjekt procesu, ktorý má dospieť k čitateľskej kompetencii. Pri recepcii literárneho diela si všíma vnútorné aj vonkajšie vplyvy na schopnosť konkretizovať dielo. Na základe komunikačného princípu nezábúda ani na interakciu žiaka a diela, na jeho spätnú väzbu.

Tematikou čítania sa zaoberá S. Lihanová v nemecky orientovanej štúdií *Nácvik čítania vo výučbe NJ*. Podobne ako v predchádzajúcom príspevku, aj v tomto sa jeho autorka opiera o zručnosť aktívneho čítania. Apeluje na použiteľnosť získaných informácií v praxi, na porozumenie textu, t. j. na čitateľskú gramotnosť. Vzhľadom na klesajúcu úroveň čitateľskej gramotnosti a čítania s porozumením hodnotíme tento príspevok ako veľký prínos. Pri nácviku čítania na hodinách nemeckého jazyka vyzdvihuje komunikatívne vyučovanie s využitím kognitívnych procesov (konkretizácia, abstrakcia, analógia, kategorizácia, myšlienkové postupy ako dedukcia a i.). Ako otvorenú ponecháva otázku týkajúcu sa hodnotenia žiakov vo vyučovacom procese cudzieho jazyka.

Stručným oboznámením s príspevkami filologického zborníka sme sa pokúsili podať obraz o vedeckom smerovaní dvoch katedier Pedagogickej fakulty TU. V popredí štúdií stojí vedecký pohľad odrážajúci sa v komunikatívno-poznávacom princípe súčasnej didaktiky.

Mária Beláková

Dobový román a výber lexikálnych prostriedkov

[BARICCO, Alessandro: Tisícdeväťsto. Divadelný monológ. Preklad Barbora Vallová. Bratislava: Kalligram 2003. 68 s.]

Prozaik Alessandro Baricco (1958) patrí medzi najobľúbenejších súčasných talianskych spisovateľov a jeho diela sú preložené do väčšiny svetových jazykov. Rozsahovo útlá knižočka s nezvyčajným názvom *Tisícdeväťsto* je vlastne prepisom či preozprávaním divadelnej hry a podľa slov samotného autora je textom „na rozhraní medzi skutočnou inscenáciou a poviedkou“. A. Baricco na malom priestore neobyčajne sugestívnym a poetickým jazykom podáva príbeh geniálneho klaviristu, ktorý sa narodil na zaoceánskom parníku a nikdy ho neopustil. Komplikované meno *Danny Boodmann T. D. Citrón Tisícdeväťsto* dostal po svojom nálezcovi, ktorý k nemu pridal nápis na škatuli od citrónov, kde opustené dieťa našli, a rok jeho narodenia. Nemenej bizarný ako chlapcovo meno bol aj jeho osud. Zo začiatku ho na lodi ukrývali, pretože nemal nijaké doklady, až jedného dňa zistili, že vie vynikajúco hrať na klavíri, a tak ho vzali do lodnej kapely. Chýr o jeho virtuozite sa rýchlo šíril a raz prišiel na loď slávny džezmen Morton, aby si s ním zmeral sily. Tisícdeväťsto ho najprv nechal excelovať, ale potom zahrал takú bravúrnú skladbu, že sa aj cigareta, ktorú priložil ku klávesom, sama od seba zapálila, keď skončil. Len jediný raz sa Tisícdeväťsto rozhodol vystúpiť z lode, ale z tretieho schodíka sa vrátil. Svoj krátky život vraj skončil na lodi. Odmietol ju opustiť aj vtedy, keď sa majitelia rozhodli, že ju pre schátranosť vyhodia do vzduchu.

Dej je preozprávaný úsporným, poetickým jazykom, ktorý plynie zdanlivo ľahko, ale určite bol pre prekladateľku tvrdým orieškom. Text sa číta veľmi dobre, pretože príjemcu strhne dej, ale pri bližšom skúmaní vystúpia do popredia aj isté nedostatky.

Keďže hlavná postava je klavirista, v texte sa často spomínajú klávesy. Podstatné meno mužského rodu *kláves* (v bežnom používateľskom povedomí fungujúce aj v ženskom rode ako *klávesa*) má v preklade nejednotné skloňovanie, v genitíve plurálu sa vyskytujú tvary *klávesov* aj *kláves*, v lokáli *klávesoch* aj *klávesách*, v inštrumentáli *klávesmi* aj *klávesami*, pričom správne sú len podoby *klávesov*, *klávesoch* a *klávesmi*.

V modernom texte pôsobí priam exoticky použitie činného príchastia minulého vo vete: *Na tejto lodi sa nenachádza ozajstný kuchár, ktorým (správne: akým) nepochybne bol Monsieur Pardin, okamžite sa navrátiš do Paríža, odkiaľ predtým prišiel v mylnej predstave, že tu hore nájde nejaké kuchyne...* Možno chcela prekladateľka týmto málo používaným slovesným tvarom, ktorý zakomponovala do bombastickej privítacej reči určenej návštevníkom lode, doceliť komický účinok, ale výsledok je rozpačitý. Za štylisticky neprimerané pokladáme aj použitie slova *beštiálny* v kontexte *vynakladajúc beštiálnu námahu, čítal výsledky dostihov...* (s. 22). Výraz *beštiálny* evokuje niečo surové, kruté, násilné (napr. *beštiálna vražda, beštiálne týranie*), pričom v spomínanom kontexte ide jednoznačne o vyjadrenie miery vynaloženej námahy, teda o veľmi veľkú, obrovskú námahu. V rovine slangu by sa azda dalo použiť vhodnejšie spojenie *čertovská námaha*, no máme dojem, že prekladateľka si zamenila slová *beštiálny* a *brutálny*. Výraz *brutálny* je momentálne veľmi frekventovaný medzi mládežou; má dva významy: 1. surový, krutý, bez citu, ľudskosti a 2. slangový význam v zmysle výborný, úžasný, skvelý, fantastický. V druhom prípade ide o vyjadrenie hodnotenia niečoho s vysokou kvalitou na základe sémantického príznaku intenzity. Nejde ani tak o demotiváciu významu, skôr o rozšírenie významovej štruktúry slova, pričom toto slovo akoby vyjadrovalo dva protikladné odtienky na osi negatívne (*brutálna vražda*) a pozitívne (*brutálny koncert*). Ešte vo väčšej miere sa výraz používa ako príslovka v spojení s adjektívom (*brutálne dobrá hudba*).

Vo všeobecnosti možno povedať, že pri výbere slangových výrazov, ktoré dodávajú textu na určitých miestach „šľavu“, je badateľný mladý vek prekladateľky, čo nie je, samozrejme, na škodu veci, no i tak stojí za uváženie, či vždy vhodne zapadnú do kontextu: *Nemohol som tomu uveriť, zaváňalo to riadnym odrbom* (s. 50). – *Ako môže hrať dobre niekto, kto nemá gule ani na to, aby zliezol z tej poondenej lode?* (s. 39). – *Poradie víťazov mal na háku* (s. 21). – *Bola tam pani v ružovom župane, s natáčkami vo vlasoch, v riadnej plnke, aby bolo jasné, manželka nejakého poisťováka* (s. 25).

Pri výbere lexikálnych prostriedkov je veľmi dôležité, aby prekladateľ mal na zreteli celkový charakter tlmočeného diela, jeho dobové začlenenie, historické súvislosti, sociolingvistické pozadie a diferencovaný jazyk odrážajúci odlišné vyjadrovanie jednotlivých spoločenských vrstiev. Bariccov

príbeh sa odohráva na začiatku minulého storočia a kulminuje v dvadsiatych rokoch, v zlatom období džezu a ragtime, ktoré našlo adekvátne stvárnenie v slávnom Fitzgeraldovom románe *Velký Gatsby*, a bez ohľadu na vek prekladateľa si vyžaduje citlivú voľbu výrazových prostriedkov, aj keď ide o roviny slangových a subštandardných slov. Uvedené expresívne a časovo ľahko identifikovateľné výrazy, ktoré nemajú perspektívu dlhodobejšie sa udržať v aktívnej slovnej zásobe, pôsobia v danom kontexte (opäť treba zdôrazniť, že dej Bariccovho románu sa odohráva v 20. rokoch minulého storočia) nepatrične a bolo by vhodné zameniť ich výrazmi štandardne fungujúcimi v rovine bežnej hovorenej reči. Spojenie *zaváňalo to riadnym odrbom* by sa dalo nahradiť: *asi chcel so mnou vybabrať, asi ma chcel obabrať, opinkať, vykývať so mnou* a pod., výraz *kto nemá gule na niečo* možno nahradiť: *kto nemá dosť guráže na niečo*, namiesto *mať na háku* možno použiť spojenie *môcť sa na niečo vykašľať*, spojením *pani v riadnej plnke* (inak významovo dosť nepriezračným) sa označuje tučná žena, čiže „*pri tele*“. Navyše v dokladoch na internete sa spojenie *byť v riadnej plnke* používa aj v úplne odlišnom význame ako „*mať veľa peňazí, byť pri peniazoch*“.

Pokiaľ ide o hovorové výrazy, prekladateľka vhodne využíva celú škálu synonymického spektra odvodenín slov *hlúpy, sprostý, idiotský, debilný*, ale aj *blbý: kolosálna hlúposť, bola to debilina storočia, poriadna kravina, najväčšia idiotina, hrali sme pre tých dementov z prvej triedy, bola to blbinka a blbinkou aj ostala, porobil som kopu blbostí, netrep sprostosti*. Tieto výrazy sú v bežnej slovnej zásobe a neudierajú do očí ako dobovo nenáležité.

Hovorovosť je typická pre celý Bariccov román, a tak sa na s. 27 stretávame aj s vetou: *Schytal som jednu z najhnusnejších búrok v histórii Virginianu* (t. j. lode). Sloveso *schytať* má význam „*dostať, utŕžiť* (obyč.) *niečo nepríjemné, nežiaduce, napr. bitku, úder, facku, posmech*“. V danom kontexte nie je pôvodcom deja iný človek, iní ľudia, ktorí by niekomu spôsobili ujmu, ale prírodný živel. Je to nezvyčajné použitie, ale v danom kontexte ho možno tolerovať.

Zaujímavé je aj spojenie prídavného mena *uhrančivý* v súvislosti s hudbou. Slovo *uhrančivý* vo význame „*majúci schopnosť uhranúť, urieknuť, pohľadom niekomu uškodiť, počarovať*“ zvyčajne sa používa v spojení *uhrančivý pohľad, uhrančivé oči*. Ale aj v súvislosti s hudbou, ktorá je strhujúca, fascinujúca, očarujúca, úchvatná, schopná svojimi účinkami priam

paralyzovať, sa nám spojenie s prídavným menom *uhrančivý* zdá nielen nové, ale aj štylisticky primerané.

Z nedostatkov, ktoré sú o to vypuklejšie, že sa vyskytujú na takom malom priestore, by sme ešte spomenuli anglickú podobu prídavného mena *baseballový* namiesto už dávnejšie udomácnenej podoby *bejzbalový* a nepatričné skloňovanie názvu mesta *Rio de Janeiro*, kde sa má skloňovať len prvá časť (*do Ria de Janeiro*, nie *do Rio de Janeira*).

Pri posudzovanom diele ide o preklad začínajúcej prekladateľky, ktorá citlivo pretlmočila tento krátky, ale strhujúci príbeh, a hoci jej text ešte nesie stopy istej nevyváženosti, pod ktorú sa podpísalo aj trochu nedôsledné redakčné spracovanie, ide o svieže, zaujímavé čítanie, s ktorým sa popasoval nesporný talent z radov mladých prekladateľov.

Adriana Oravcová

KS

SPYTOVALI STE SA

O slove výrobnik. – Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV sme elektronickou poštou dostali otázku, či je slovo *výrobník* v spojení *výrobník ľadu* správne, keďže spytujúca sa ho nenašla v Krátkom slovníku slovenského jazyka z r. 2003, ktorý je aj na internete.

Je pravda, že Krátky slovník slovenského jazyka slovo *výrobník* nezachytáva, ba nenájdeme ho ani v Pravidlách slovenského pravopisu (2000), ani v staršom šesťzväzkovom Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968). To však ešte neznačí, že ide o nesprávne slovo. To, že sa slovo *výrobník* v citovaných príručkách neuvádza, ukazuje iba na to, že ide o pomerne nové slovo. Na webových stránkach sme našli desiatky dokladov na slovo *výrobník* napríklad v takýchto spojeniach: *výrobník ľadu*, *výrobník vložkového ľadu*, *výrobník šupinkového ľadu*, *výrobník šľahačky*, *výrobník zmrzliny*, *výrobník studenej vody*, *výrobník ľadovej vody*, *výrobník destilovanej vody*, *výrobník bublín*, *výrobník na čokoládu* atď. Slovom *výrobník* sa v uvedených spojeniach pomenúva prístroj na výrobu nejakej látky, nejakého potravinárskeho výrobku (ľadu, bublín, studenej vody, čokolády, šľahačky, zmrzliny). Ide o pravidelne utvorené slovo pomocou prípony *-ník*, ktorou sa tvoria pomenovania vecí, nástrojov a prístrojov. Jeho odvodzovacím základom je podstatné meno *výroba* utvorené zo slovesa *vyrobiť*. Podobným slovotvorným postupom vznikli aj slová *obrúbník* z podstatného mena *obruba* a to zo slovesa *obrúbiť*, *zásobník* z podstatného mena *zásoba* a to zo slovesa *zásobiť* či *sadzobník* z podstatného mena *sadzba* a to zo slovesa *sádzať*.

Stručne na záver: Slovo *výrobník* je správne utvorené, preto by sa malo zaradiť do ďalších vydání našich jazykových príručiek. Vo výkladových slovníkoch ho možno vysvetliť slovami „prístroj na výrobu nejakej látky, nejakého potravinárskeho výrobku“ a doložiť typickými spojeniami ako *výrobník ľadu*, *výrobník šľahačky*, *výrobník zmrzliny*, *výrobník destilovanej vody*.

Matej Považaj

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (33)

bazár -ra L -rí pl. N -re m. perz.

1. veľké, obyč. kryté trhovisko, niekedy i celá ulica al. štvrť v mestách Orientu: *rušný turecký bazár; dubajský zlatý bazár; kamenné uličky starého bazára; navštíviť bazár; nakupovať na bazári; Neopakovateľný zvukový kolorit je charakteristický aj pre povestný istanbulský bazár.* [Vč 1978]; *Keď sme prechádzali cez Alžír, zašiel som na bazár.* [I. Minárik]

2. obchod s chybným al. použitým tovarom: *bazár autodoplnkov, ojazdených vozidiel; bazár kníh a skrípt na internete; ponúknuť veci do bazára; kupovať v bazári; bicykel, lyže, mobilný telefón z bazára; V bazári majú krásnu stereosúpravu.* [A. Hykisch]

3. (príležitostný) organizovaný predaj darovaných, často vlastnoručne vyrobených vecí v prospech niekoho, niečoho: *dobročinný bazár; predvianočný ženský bazár; charitatívny bazár ponúkajúci výrobky mentálne postihnutých ľudí; výťažok z bazára sa použije na humanitné účely; Súčasťou bazára je aj bohatý kultúrny program.* [Inet 2002]

4. zastar. módný časopis: *A chodí si vždy ako vystrihnutý z bazára!* [A. Lacková-Zora];

bazárik -ka pl. N -ky m. zdrob. k 1, 2: *A zasa bazáriky, pestré ako koberec, a v nich Arabi v červených fezoch.* [KŽ 1962]

bazárista -tu pl. N -tí m. hovor. majiteľ bazára, obyč. obchodu s ojazdenými autami: *seriózny b.; Ani ten najslušnejší bazárista nemôže predsa vylúčiť vznik prípadných porúch.* [Inet 1997]; *Za predaj ukradnutého automobilu je zodpovedný bazárista.* [Pt 2000].

bazárovitý -tá -té príd. (s negatívnym postojom hovoriaceho k označovanej skutočnosti)

pripomínajúci bazár, obchod s lacným, rôznorodým a obyč. menej kvalitným tovarom; majúci vlastnosti bazára: *pôsobiť bazárovitým dojomom*

bazárový -vá -vé príd.

1. vzťahujúci sa na bazár (význ. 1 – 3); uskutočňovaný formou bazára: *bazárový obchod; bazárový výkup; bazárové stánky; predaj ojazdených vozidiel bazárovým spôsobom; Je päť hodín večer a v hlavných bazárových uliciach okolo chrámov – pagod – sa to začne rojiť „hipíkmi“*. [Vě 1973]

2. príznačný pre bazár, obchod s lacným, rôznorodým a obyč. menej kvalitným tovarom; predávaný na bazári: *bazárový tovar; bazárová sukňa* kúpená v bazári; *bazárová napodobnenina značkového výrobku; Hodnoty mnohých akcií klesli na úroveň bazárových cien*. [Inet 2002]

béčko -ka béčok s. hovor.

1. spoluhláska a písmeno b, B: *vyšité béčko; Uprostred parket na tancovanie, na červenom pódiu hudba, na hudobných pulťkoch veľké baťovské béčka*. [E. Čepčková]

2. čo je označené písmenom b, B: *správna odpoveď je béčko; užívať béčka* vitamíny skupiny B; *Darcov krvi pribúda, no nulka a béčko stále chýbajú*. [VN – Korzár 2001]

3. osoba, vec zaradená do kategórie B, predstavujúcej o stupeň nižšiu úroveň (v porovnaní s kategóriou A): *futbalové, hokejové béčko; preradiť hráča do béčka; dostať béčko na skúške* druhý stupeň klasifikácie prospechu na vysokej škole; *Chlapci Slovana A vo finále zdolali svoje oddielové béčko*. [Sme 2001]; *V závere som vyzval francúzskych básnikov na lyrický turnaj, lebo verím, že Slováci nie sú žiadne béčka*. [LT 1998]

béčkový -vá -vé príd. hovor. patriaci do kategórie B, ktorý je na nižšej úrovni, menej kvalitný, druhotriedny: *béčkový turnaj; béčkový festival; béčková herečka; béčková komédia; Tento film nie je žiaden béčkový odvar*. [InZ 2000]

beh behu pl. N behy m.

1. iba sg. rýchly pohyb (ľudí al. zvierat) vznikajúci pravidelným opakovaním pohybu nôh s takým odrazom, že sa v istom okamihu ani jedna zo striedajúcich nôh nedotýka zeme, bežanie, utkanie: *zrýchliť, spomaliť beh*;

dat' sa, pustit' sa do behu rozbehnúť sa; v (*plnom*) *behu* (rýchlo) bežiac; *Beh pred býkom je nebezpečná zábava*. [NO 2003]

2. iba sg. rýchly pohyb pri športovom výkone al. pri získavaní dobrej telesnej kondície, behanie: *svižný, tréningový beh*; *simulátor behu na lyžiach*; *beh hráča bejzbalu po zakrivenej dráhe*; *Etiópski bežci diktovali tempo behu vražednou taktikou*. [Vč 1980]; *Rekreačný a kondičný beh má ešte veľa ďalších neoceniteľných predností*. [NP 1983]

3. šport. ľahkoatletická al. lyžiarska bežecká pretekárska disciplína na rôzne vzdialenosti: *atletické behy*; *beh na krátke, stredné a dlhé vzdialenosti*; *maratónsky beh*; *cestný, cezpoľný, orientačný beh*; *hladké, prekážkové, štafetové behy*; *finálový beh mužov, žien*; *beh do vrchu*; *beh na lyžiach klasicky, voľnou technikou*; *byť na štarte, v cieľi behu*; *trénovať, vyhrať beh na 100 metrov*

4. (pravidelný) pohyb mechanizmov, telies a pod.: *beh hviezd*; žel. *beh nákladného vozňa* vzdialenosť, ktorú prejde vozeň za deň; pren. *beh telegrafných stĺpov* [D. Dušek] zdanlivý pohyb

5. iba sg. fungovanie, činnosť strojov al. ich častí, zariadení, výrobných prevádzok, organizácií a pod.; syn. chod: *beh stroja, motora*; *beh naprázdno* režim hnacieho stroja bez zaťaženia; *zabezpečiť beh podniku*; *klásť dôraz na dobrý beh výrobných zariadení* [Vč 1978]

6. iba sg. plynulé napredovanie v čase, postupný vývin; syn. priebeh, chod: *beh života, času, sveta*; *beh myšlienok*; *prirodzený beh vecí*; *Jarmočný život nadobúdala iný beh*. [A. Habovštiak]; *Ale týždeň netrávajú ani zasadania, ktoré určujú beh Európy*. [R. Sloboda]; *Prerušíme beh dejín a urobíme skok do budúcnosti*. [LT 1998]

7. hud. rýchly postup tónov spájajúci dva rôzne diely skladby: *virtuózne, rýchle, ťažké behy*; *Steve Stevens hrá nemožné, predvádza behy, ktoré berú dych*. [Inet 2003]; *Svoju gitaru plnú diabolských a inteligentných behov používa s rozmyslom, slúžiac celku*. [InZ 1999]

fraz. *byť v behu* byť v činnosti, v pohybe; *robiť niečo v behu* narýchlo, úchytkom

beháčik -ka pl. N -ky m. menší, veľmi rýchlo sa pohybujúci pavúk žijúci na slnečných miestach na kameňoch, stromoch a na stenách budov; zool. **beháčik pásavý** (*Salticus scenicus*)

behačka -ky -čiek ž. expr.

1. náhlivé vykonávanie veľkého množstva práce, povinností, vybavovania rozličných vecí, zhon; syn. naháňačka: *same príjemné behačky; Mám síce behačky, ale rád by som stihol aspoň ľahký obed.* [VN – Korzár 2002]

2. častá riedka stolica, hnačka: *dostať, mať behačku; Jedni odbiehali jesť, druhí na potrebu. Tých bolo najviac. Akoby nás všetkých pochytila behačka.* [M. Ferko]

behaj -ja pl. N -ji m. zried. expr. kto ustavične behá, neposedník, pobehaj: *Pes má pocit voľnosti a stáva sa z neho obyčajný behaj behavý.* [P. Kováčik];

behajček -ka pl. N -kovia m. zdrob. *Bola už vydatá, mala práve bábätko, vlastne už nie bábätko, bol to už taký behajček.* [V. Šikula]

behajka -ky -jok ž. rýchlo behajúci drobný žltohnedý až hnedý chrobák žijúci hromadne na suchých a teplých miestach s nízkou vegetáciou, kde cicia šľavy al. semená; zool. **behajka obyčajná** (*Rhyparochromus pini*)

behať -há -hajú -haj! -hal -hajúc -hajúci -hanie nedok.

1. (po čom; 0; za čím) (o ľuďoch, o zvieratách) bežať, rýchlo sa pohybovať (z miesta na miesto) pravidelným opakovaním pohybu nôh s takým odrazom, že sa v istom okamihu ani jedna zo striedajúcich nôh nedotýka zeme: *hráči behajú po ihrisku; sliepka behá po dvore; ktosi tu stále behá; psy voľne behajúce po sídlisku; Túžila som behať s chlapcami za loptou.* [J. Mlčochová]; *Arabské deti do noci behajú po uliciach.* [InZ 2000]

2. (0; čo) venovať sa (často, pravidelne) rekreačnému al. športovému behu; pretekať v bežeckej disciplíne: *behať po parku, po hrádzi, v lese; behať pravidelne, rýchlo; behať na lyžiach; behať stovku, maratón; behať na krátke, dlhé trate; športová obuv na behanie; Behať môžeme všade, od poľa až po schody v paneláku.* [Inet 2002]

3. hovor. (0; za kým, za čím; po čom, po kom; kam) často al. pravidelne chodiť z jedného miesta na druhé (pri vykonávaní povinností, z naliehavej potreby al. nevyhnutnosti); postupne navštevovať rozličné inštitúcie pri vybavovaní istej veci; syn. obchádzať, chodiť: *behať z domu do domu; behať od jedného k druhému; behať po meste, po obchodoch; behanie po úradoch, po lekároch; behať za nadriadeným s každou maličkosťou; čašníci behajú od stola*

k stolu; Otec včera celý deň behal, aby zohnal rádio, ktoré im požičal. [R. Sloboda]; *Nečuduj sa, že máš takú reumu, keď stále beháš na balkón a vyzeráš ma, či už idem.* [K. Jarunková]

4. expr. (za kým) vyhľadávať spoločnosť niekoho (obyč. osobu opačného pohlavia); syn. loziť, vláčiť sa: **behat'** *za chlapcami, za dievčatami; Ako by som mohol seriózne robiť, keď večne flámujem a behám za ženskými.* [Š. Žárý]; **Behá** *za ním ako zvonček, človek naozaj musí mať silný žalúdok, aby sa takto zhadzoval.* [J. Sedlák]; *Za tebou budú dievčatá behat' ako včely za medom.* [V. Mináč]

5. hovor. (o deťoch, o chorých al. o starších ľuďoch) vedieť sa (samostatne, rýchlo) pohybovať; syn. chodiť: *dieťa už behá; o mesiac už budeš behat' budeš zdravý; Len sa pozri na tú tetku z dediny, ako tá vrtko behá po schodoch.* [Vč 1977]

6. (0; po čom) (o veciach) rýchlo sa pohybovať sem a tam: *oči mu nepokojne behajú; prsty behajú po klávesnici; pero rýchlo behá po papieri; Na zelenej vode behali bublinky.* [J. Kot]; *Odložil fľašu do chlebníka, okrutil ju ručníkom, aby v chlebníku nebehala.* [L. Ballek]; *Münich rýchle prežieral, ostrý ohryzok mu behal hore-dolu.* [R. Jašík]; pren. *Po tvári mu behala ľútosť, prekryvala úsmev.* [A. Bednár]

7. (čím po čom) rýchlo pohybovať niečím; syn. blúdiť: **behat'** *očami po okolí; behat' prstom, ceruzkou po mape; Otec behá lyžicou po kastrole naprázdno, len aby zostalo potomkom.* [J. Podhradský]

8. hovor. (obyč. o stroji, o zariadení) byť v činnosti, v chode; syn. fungovať, bežať: *opravené auto už behá; Bránka behala ticho, dobre ju bol už dávnejšie naolejoval.* [K. Lazarová]

9. expr. (kde; 0) (o človeku) byť, vyskytovať sa niekde; byť v istom stave, byť nejako oblečený (obyč. neprímerane); chodiť niekam: *nie je doma, ustavične kdesi behá; vrah si behá na slobode, po slobode; behá strapatá, neupravená; nebehaj mi tu v špinavých topánkach!; Mnoho šikovných ľudí behá po svete.* [V. Šikula]; *Inokedy zase behal v mraze iba v tenkých trenírkach.* [D. Dušek]

10. hovor. pohybovať sa po zemi s použitím dopravného prostriedku; často, rýchlo premávať (o dopravnom prostriedku), jazdiť: *chlapci behajú na bicykloch; po cestách behá veľa nových áut; sanitky behajú už od rána; Celý deň behá s mašinou a ešte ani v noci nemá pokoj.* [V. Mináč]

prirovnania **behá ako srnka/zajac** rýchlo, ľahko; **behá ako najatý** usilovne, rýchlo

fraz. **behat'** ako s nasoleným zadkom rýchlo, vystrašene; *mráz mi (mu, jej) behá/zimomriavky mi (mu, jej) behajú po chrbte/po tele* a) mrazí ma (ho, ju) b) pociťujem (pociťuje) strach, hrôzu a pod.; *čosi mu (jej) behá po rozume/v hlave* (ustavične) myslí na to; *mysel'/rozum mu (jej) behá ka-de-tade* rozptyľuje sa; **behá za každou sukňou/za sukňami** za dievčatami, ženami; **behat' okolo niekoho** starať sa o niekoho;

opak. **behávať** -va -vajú -val

behat' sa -há sa -hajú sa -haj sa! -hala sa -hajúc sa -hajúca sa -hanie sa nedok. (o krave) mať čas párenia;

dok. **nabehat' sa**

behavo 2. st. -vejšie prísl. v ustavičnom rýchlom pohybe na nohách, v behu (obyč. pri loptových hrách): *domáce basketbalistky hrali s oduševnením a behavo* [VN – Korzár 2000]; *V gréckej lige sa hrá rýchlo, behavo, agresívnejšie než u nás.* [Inet 2003]

behavosť' -ti ž. schopnosť rýchlo sa pohybovať na nohách, behať (obyč. hráča futbalu, hádzanej al. basketbalu): *zvyšovať behavosť' futbalového mužstva; hráč upútal počas zápasu najmä behavosť'ou; skúsenosť' dominovala nad behavosť'ou* [Inet 2003]; *Tento inak šikovný futbalista ku koncu stretnutia nevyňikal mimoriadnou behavosť'ou.* [VN – Korzár 2001]

behavý -vá -vé 2. st. -vejší príd. ktorý je schopný rýchleho pohybu, behu; založený na rýchlom pohybe, behaní (obyč. o hráčoch loptových hier a spôsobe ich hry): **behavý, svorkový spôsob života vlkov; aktívny behavý hráč; behavé mužstvo; hrať behavý futbal, basketbal; Druhý polčas bol už živší a behavejší.** [Inet 2002]; zool. **behavá noha** štíhla a dlhá noha charakteristická pre rýchlo sa pohybujúci hmyz, napr. šváby a bystrušky

behom¹ prísl. rýchlym pohybom nôh, v behu, bežiac; syn. klusom, poklusom: *pustiť sa, vyraziť niekam behom; behom sa vrátiť späť; Nechaj všetko tak a pod! Behom!* [J. Puškáš]; *Ďalej sa behom vnáral do parku.* [P. Jaroš]

behom² predl. s G vyjadruje časový úsek, vhodnejšie v priebehu, počas, cez: *behom týždňa, roka; behom pripomienkového konania; behom krátkeho času sa rana zahojila*

behovo prísl. zried. z hľadiska schopnosti rýchleho pohybu na nohách, behu: *Bývalá reprezentantka v skoku do diaľky bola behovo i silovo na vysokej úrovni.* [Pd 1994]

behový -vá -vé príd. vzťahujúci sa na beh, rýchly pohyb na nohách; založený na behu: *behové disciplíny; behové kroky; Dlhé behové skoky po tanečnej ploche by nemali prekročiť hranicu štyroch pri jednom presune.* [Inet 2006]

Emília Porubská

Zoznam skratiek: Vč – Večerník, Inet – internet, KŽ – Kultúrny život, Pt – Profit, VN – Korzár – Východoslovenské noviny Korzár, LT – Literárny týždenník, InZ – InZine, NO – Národná obroda, NP – Nedeľná Pravda, Pd – Pravda

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Význam slov kompetentný a kompetentnosť

MATEJ POVAŽAJ

V publicistických textoch sme sa stretli aj s týmito vetami so slovami *kompetentný* a *kompetentnosť*: *Je plne kompetentný na výkon funkcie podpredsedu Najvyššieho kontrolného úradu Slovenskej republiky – Nemecká veda preukázala vysokú kompetentnosť a kvalitu, čo jej umožňuje riešiť čoraz náročnejšie úlohy na špičkovej úrovni. Ak porovnáme v týchto vetách použité slová kompetentný a kompetentnosť s výkladom ich významu v súčasných slovníkoch, zistujeme, že sa tieto slová nepoužili vo význame, ako ho zvyčajne zaznačujú naše slovníky. V nich sa totiž prídavné meno kompetentný spravidla vysvetľuje ako „povolaný, oprávnený; majúci príslušnú právomoc“. S týmto výkladom súvisí aj význam podstatného mena kompetentnosť. V citovaných vetách však prídavné meno kompetentný a podstatné meno kompetentnosť majú čiastočne odlišný význam. Uvedenými slovami sa tu vyjadruje, že niekto spĺňa požadované kritériá na výkon istej funkcie, že má predpoklady na plnenie istých úloh. Treba však povedať, že hoci ide o pomerne nové používanie slov kompetentný a kompetentnosť, takéto používanie nemožno odmietať. Toto svoje stanovisko opierame o to, že prídavné meno kompetentný súvisí s podstatným menom kompetencia, ktoré má pôvod v latinčine, v latinskom podstatnom mene competentia s významom „schopnosť, spôsobilosť“. A tak môžeme konštatovať, že v súčasnosti prídavné meno kompetentný má v slovenčine nielen význam „oprávnený, majúci príslušnú právomoc“, ale aj ďalší význam „schopný, spôsobilý“, ktorý sa opiera o pôvodný význam slova kompetencia v latinčine. A to isté sa vzťahuje aj na podstatné meno kompetentnosť.*

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 20. 9. 2002)

Búrková činnosť

JÁN KAČALA

Dostali sme otázku, či v hláseniach o počasí spojenia *búrková činnosť*, *zrážková činnosť* nie sú zbytočné, keď v našom jazyku máme zreteľné jednoslovné pomenovania *búrka* či *búrky* a *zrážky*. V otázke sa vystihuje závažný znak uvedených spojení, totiž ich odborný ráz, ako aj to, že v slovnej zásobe im zodpovedajú rovnoznačné jednoslovné pomenovania. Z jazykového hľadiska pri spojeniach *búrková činnosť*, *zrážková činnosť* ide o viacslovné pomenovania, ktoré sú v našej súčasnej reči veľmi rozšírené. Ich základom sú isté podstatné mená, čiže substantíva, a tie sa spájajú so zodpovedajúcimi zhodnými prídavnými menami. V našich príkladoch je takýmto základom slovo *činnosť*, ktoré má za úlohu vyjadrovať všeobecný substantívny význam a gramatické významy vlastné podstatným menám. Tento všeobecný substantívny význam zužujú pripojené prídavné mená, vďaka ktorým celé spojenie zodpovedá ustálenému jednoslovnému pomenovaniu: spojenie *búrková činnosť* je rovnoznačné slovu *búrka*, prípadne *búrky*, *zrážková činnosť* významovo zodpovedá slovu *zrážky*. Slovo *činnosť* vystupuje aj v iných podobných spojeniach, napríklad *výchovná činnosť*, *vzdelávacia činnosť*, *zabezpečovacia činnosť*, *kontrolná činnosť*. Spojenia *búrková činnosť*, *zrážková činnosť* nepokladáme v spisovnom jazyku za nevhodné, treba však pri nich rešpektovať príznak odbornosti. Keby sme totiž takými pomenovaniami v bežnej reči nahrádzali slová *búrka*, príp. *zrážky*, náš prejav by pôsobil strojene a neprirodzene.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 7. 10. 2002)

Niekoľko málo?

MÁRIA PISÁRČIKOVÁ

Viete, koľko je *niekoľko málo ľudí*? Alebo *niekoľko málo prípadov chrípky*? Odpoveď asi nie je zložitá, lebo je očividné, že ide o malý počet: o niekoľko ľudí, o málo prípadov chrípky. Problém je v nelogickom spája-

ní dvoch neurčitých čísloviek *niekoľko* a *málo*, ktoré sú v synonymickom vzťahu, keďže majú veľmi blízky význam: označujú malý, neurčitý počet niečoho. Takéto slová však nemožno klásť popri sebe do jedného spojenia, akoby jedno rozvíjalo druhé. Dôkazom toho je nemožnosť spojení *niekoľko trocha*, *niekoľko neveľa* alebo *niekoľko zopár*, napr. *zemiakov*. Napriek tejto významovej nelogickosti a gramatickej chybnosti sa spojenie *niekoľko málo* rozširuje, a to najmä v písaných textoch. Autor, ktorý siaha za spojením *niekoľko málo*, chce totiž pri označení malého, nízkeho počtu pridať ešte aj svoj postoj a vyjadriť, že ide naozaj o málo, o celkom málo jednotlivín. Na ten cieľ k neurčitej číslovke *málo* pripojí ešte neurčitú číslovku *niekoľko*. V našom jazyku sa však takáto situácia už dávno vyriešila, a to v zhode s princípmi gramatického spájania slov. Naznačenie, že z hľadiska hovoriaceho ide o relatívne malé množstvo, dobre vyjadrujú obmedzovacie častice *iba*, *len*, prípadne *aspoň*. Z príkladov, ktoré uvedieme, je jasné, že spojenia neurčitých čísloviek *niekoľko* a *málo* s časticami *iba*, *len* sú bežné, zrozumiteľné a výstižné: *na koncerte bolo iba málo ľudí*; *vyskytlo sa iba niekoľko prípadov chrípky*. To isté môžeme vyjadriť aj pomocou príslovky *veľmi*, teda *na koncerte bolo veľmi málo ľudí*. Nepoužívajme teda chybné spojenia typu *niekoľko málo ľudí*, *niekoľko málo prípadov*.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 21. 10. 2002)